a Eccleſ. a in Eccleſiaſtico c. 44. 20. in octava Apoſtol. Petri & Pauli. b Joan. 20. c Pſ. 50. 14.

a, propter multam miſericordiam quam ſunt conſecuti, & qua ſunt poſt peccatorum infirmitatem confirmati. Arnob. confirmatos intelligit Apoſtolos à Chriſto, quando poſt reſurrectionem oſtendit eis *plagas* b, &c.

Sed latius patet *confirmatio*, & *perfectio*, tùm propter Spiritum principalem *c*, & Sacramentum, quod *confirmationis* vocatur, & alia Sacramenta, quibus corroboramus, tùm propter Chriſti promiſſa tempore perſecutionum, ut detur os, & ſapientia, *cui non poſſint reſiſtere, & contradicere omnes adverſarii* d, denique *ut portæ inferi non prævaleant* e.

d Luc. 21. 15 e Mat. 16. 18

Verſ. 11.) Animalia tua habitabunt in ea, paraſti in dulcedine tua pauperi Deus.

HIc effectus cœleſtis illius pluviæ, & roboris divini, ut Dei grex pacatus degat, ſive peculium, quæ dicta priùs eſt *hæreditas*, & in magna quadam in præparatis à Deo eis ſuavitate, atque jucunditate. Theodoretus Apoſtolos intelligit, quibus Deus quodammodo conſcenſis, homines convertit, nam & *equos* ab Habac. *h* nominari, hodieque habitare Apoſtolos in Dei hæreditate, ideſt, Eccleſia, tùm per ſcripta ſua, tùm per Reliquias, per quas redaunt ſanctos illos, qui accedunt ad eas. Adde Evangeliſtas, qui paſſim per *animalia quatuor* in Ezechiele *i*, & Apocalypſi *k* deſignati dicuntur. Talem eſſe Paulum *Vas electionis* appellatum *l*. Hilarius explicat per eloquia divina reddi ſpirituales, qui priùs erant animales, & ea ipſorum effici faucibus dulcia, quum evaſerint pauperes ſpiritu. Conſentit Hier. Gloſſa Interlin. Gentes manſuefactas, & converſas. Quo poſſet pertinere linteum oſtenſum Petro *m*. Beda vult ſignificari minores fideles qui ſunt adhuc perficiendi, & alendi. Chald. explicat de Angelorum cuſtodia, his verbis: *Vivificationem tuam*, ſive *animalia tua*, *collocaſti in ea*, *præparaſti exercitus cœtuum Angelicorum*, *ut benefaceres pauperibus Dei*. Vocare ſolent Angelos Hebræi nomine *Animalium*, vel potius, quod apud eos ſignificat Hebræum חיה *chaiah*, & ut apud Græcos, ζώων *Viventium*. Quo etiam pacto ab Ariſtotele appellatur Deus ζῶον μακάριον, *Animal beatum*. Latinè non ita loquimur; quia dicitur ab anima, quæ compoſiti pars eſt, & reſpirationis rationem includit, quaſi ἄνεμος.

h c. 3. 8.

Apoſtoli ut dicantur hodie habitare in Dei hæreditate.
i c. 1. & 10. k Act. 9. 15. l Act. 10. 11.

ζῶον μακάριον.

Anima quaſi ἄνεμος.

Sunt & qui per dicta illa animalia in quadriga Ezechielis Angelos intelligant, qui Angeli quandoque *throni* appellantur, quibus inſideat Deus, Pradus noſter intelligit vexilla præcipuorum populi ducum, in quorum ſingulis propria imago erat cujuſdam animalis ex iis quatuor, quæ deſcribit Ezechiel. Hieronim. Oſorius de Hebræis exponit, non quibuſcumque, ſed villoribus, inſtar animalium brutorum, imperitis, ita ut & his conſuluerit Deus, non tantum magnis, ac ſibi chariſſimis: illos enim item alliciendos fuiſſe ſuavitate, atque deliciis. In Pſalmo quodam alio *n*, eſt: *Homines, & jumenta ſalvabis Domine: quemadmodum multiplicaſti miſericordiam tuam Deus*. Videri poſſet præterea ſermo eſſe de pecore, & armento, propter abundantiam paſcuorum ex pluvia illa voluntaria, & ſpontanea, quam pollicitus eſt Deus *o*, ad differentiam Ægypti, ubi in hortorum morem aquæ dicuntur irriguæ *p*. Deus ipſe dicit: *Quoniam meæ ſunt feræ ſylvarum, jumenta in montibus, & boves*. Nec deeſt qui de coturnicibus à Deo miſſis *q*, accipiat animalia, de quibus egimus in libro Sapientiæ.

n Pſ. 35. 8.

o Lev. 26. 3. Deut. 1. p Pſ. 40. 10. q Pſ. 77. 17. Num. 11. 31. Sap. 16. 2.

Animalia tua.) חיתך *chaijaitheckа*, *Animal tuum*. Synecdoche numeri ſingularis pro plurali, & alia figura, qua de hominibus uſurpat vocem *gregis*, ut alibi pro gubernatore, *paſtoris*, niſi Angelos cum Chaldæo velimus interpretari; ut ante diximus. Vatablus, Clarius, Pagninus, Cajetanus, & alii vertunt, *congregatio* ſive *cœtus*, *ſocietas*, vel *grex*, *peculium*, *armentum*, *fera*, &c. figuratè, ut monui, homines intelliguntur, ſed minùs aptè per *feram*, nec ſatis bene. Chaldæam vocem תחיותך *thechijathac*, reddit Latinus Interpres, *vivificationem tuam*: quum ſtatim de Angelis eadem exprimatur. Melius dixiſſet, *victum tuum*, hoc eſt, neceſſaria ad victum populi, ſubditur enim: *Paraſti in dulcedine tua*, &c. Quamquam & *vivificationem* pro ſuſtentatione vitæ quidam dicunt, & Angelorum bene mentio ſubjiceretur, quorum opera manna confectum eſt *r*.

Vivificatio pro ſuſtentatione vitæ. r Pſ. 77. 25.

Habitabunt in ea.) Hieronymus, *Habitaverunt*, Cajetanus, *Sederunt*, ideſt, quieverunt, inquit, *in pluvia Manna*. Alii, *in terra promiſſa*, vel *in Jeruſalem*, ubi pro paupere, & afflicto populo magnificâ Deus manſionem paravit. Vel, *In hæreditate tua* (ſic Hieronymus) ideſt, in populo tuo erit multitudo copioſa. Hilarius, aut *in pluvia* aut *in hæreditate*. Hebraicè eſt præteritum ישבו *jaſchebu*. Græcè præſens, κατοικοῦσιν. Senſus nil variat: nam habitabunt quum veniet Chriſtus: habitaverunt, vel habitant propter prædictionis certitudinem, & propter typum Eccleſiæ, qui præceſſit in populo Hebræo.

Paraſti.) תכין *thachin*, futurum tempus, ſed ſignificatio præterita, quia præceſſit aliud verbum ſimilis temporis. Valet autem etiam verbum, idem quod, *fixiſti*, *firmaſti*, *firmiter paraſti*, nempe per Apoſiopeſin, manna, victum, vitæ neceſſaria, &c. vel, ut placet Hilario, aut hæreditatem, aut pluviam, de quibus antea.

In dulcedine tua.) בטובתך *betobatheca*. Ἐν χρηστότητί σου, *In benignitate*, *bonitate* (ſic Hieronymus) *in ſuavitate* (hoc modo Auguſtinus) *in beneficiis*, *in deliciis*: fluebat enim Terra promiſſionis *lacte & melle* ſ: *veſtimenta* quoque per quadraginta annos *non ſunt attrita* t: manna continebat omnem ſaporem *u*: protegebantur, ac tegebantur *columna nubis*, *& ignis* x: denique populus ille tamquam *dilectus* y, *incraſſatus*, *impinguatus*, *dilatatus* eſt à Deo z. *Paraſti cibum illorum*, ut alibi David, *quoniam ita eſt præparatio ejus*. Unde quidam dictum putant כין *chon*, quaſi *paratum*. Lege Gentibus dum *a* Auguſtinus gratiam Novi Teſtamenti exponit, provenientem ex liberalitate Dei, quæ facit, ut bonum opus fiat non timore, ſed amore: non formidine pœnæ, ſed delectatione juſtitiæ. Et ſic Domino dante ſuavitatem, ſive *benignitatem*, *terra noſtra det fructum ſuum* b.

ſ Exod. 3. 17. c. 13. 5. c. 33. Levit. 20. 24 Num. 13 28. c. 14. 8. c. 16. 13. 14. Deut. 6. 3. c. 11. 9. c. 26. 9. 15. c. 27. 3. c. 31. 20 Joſue 5. 6. t Deut. 29. 5. u Sap. 16. 20. x Exod. 13. 21 & alibi. y Deut. 32. 15. z Pſ. 64. 10. a Ibid. b Pſ. 84. 13.

Nil dulcius Euchariſtia, de qua Carthuſianus quoque nec non de neceſſariis ad ſuſtentandam vitam, quæ ſuppeditantur affatim pauperibus ſpiritu, quod & Lyranus confirmat exemplo primorum Diſcipulorum *c*.

c Act. 2. & 4.

Pauperi.) Orphanis, viduis, deſolatis, de quibus antea meminit, ideſt, omni ope deſtitutis: Gentili deſtituto gratia Dei (nempe copioſiore) ut ait Theodoretus: cuivis, qui ſpiritu pauper ſit, ut inquit Hilarius, & ſuam agnoſcent indigentiam, ut vult Aug. non cui opprobrio ſit paupertas, quod abundare ſibi videatur *d*. *Edent pauperes, & ſaturabuntur* e: *Eſurientes implebuntur bonis* f, hoc eſt, ut myſticè Theophyl. *g*, exponit. Gentiles, qui non, ut Judæi, proprias jactabant ſpirituales opes.

d Pſ. 121. 4. e Pſ. 11. 17. f Luc. 1. 53. g Ibidem.

Deus.) In Sixtinis Bibliis editionis LXX. jungitur *Deus* cum *Dominus*, ſequentis verſus ὁ Θεὸς Κύριος. Sic etiam Hilarius. Poteſt obliquè poni juxta editionem Hebræam hoc ſenſus *Paraſti in dulcedine pauperi Dei*. Chald. quidem ita eſt propter ſtatum regiminis לעניי *lachaniije*, idque numero plurali *pauperibus Dei*, Diadocus *h* hinc probat, & ex ſequentibus, *dabit verbum evangelizantibus virtute multa*: & ex Pſ. 73. *i*. *Pauper, & inops laudabunt nomen tuum* chariſma Theologiæ, tractationiſve verbi Dei nulli à Deo præparari, niſi ſe ipſe ita præpararit, ut propter gloriam Evangelii Chriſti, omnium bonorum ſuorum relinquat poſſeſſionem, ut in paupertate Deo amica, divitias Evangelii regni Dei prædicet.

h de perfect. c. 66. i v. 21.

Verſ. 12.) Dominus dabit verbum evangelizantibus virtute multa.

Senſus loci.

PRædicitur vis & efficacia prædicationis Evangelicæ in Apoſtolis, & Diſcipulis Chriſti, qui prius *animalia* vocati ſunt, & tanto eguerunt virtute majore, quanto minùs erant à naturæ dotibus inſtructi, & piſcatoribus rudibuſque res futura erat cum Sophiſtis, Philoſophis, Rhetoribus. Virtus autem non moralis dumtaxat eximiæ cujuſdam fortitudinis, nec illa quidem propriè, ſed gratis datorum donorum eſt, linguarum, interpretationis, ſermonum, miraculorum, & ſimilium, protectionis præterea divinæ, atque Angelicorum exercituum. Meminit de hac ſuæ prædicationis virtute Paulus *k*, & Chriſtus ipſe apertè *l*. Sic paſſim ferè omnes noſtri: & Ambroſius *m*, & Hieronymus *n*, & Aponius *o*, & Chryſoſtomus *p*, ubi notat prædictionem hic Evangelii contineri, etiam ſecundùm nomen. Idem docet Elias Cretenſis *q*. Ar-

k 1. Cor. 2. 4. & ſeq. Coloſſ. 2. 2. & ſeq. l c. 10. 19. 20 m In pſ. 118 octon. 11. Prædictio Evangelii hoc in loco. m Hic & in c. 51 Eſa. & in Agg. in fine, & Pſ. 10. l. 2 in Zachar. n Lib. 1. in Cant. o Hom. 1 in ep. ad Rom. p In orat. 4. Nazianzeni num. 199.

a Can. ult. in Matth. b De Spiritu ſancto, c. 12. & in c. 22. Luca. c Serm. 17. de Temp. d in c. ult. Matth.

Arnobius autem exponit de mulieribus, quæ jubente Chriſto ipſius diſcipuli annuntiaverunt reſurrectionem: quoniam ab eo ſexu mortis extiterat origo, ut notant Hilarius *a*, Ambroſius *b*, Auguſtinus *c*, Hieronymus *d*. Qua in re tamen non perſpicio adeo magnam ſeu multam virtutem. Chaldæus & Rabbini accipiunt de lege ferenda exercitui, ſive populo magno Iſrael, per Moſen & Aaron. Verba Chaldæi ſunt: *Verbum Domini dedit verba legis populo ſuo: Verùm Moſes, & Aaron evangelizabunt verbum Dei cœtibus multis Iſrael*. Item eo Rabbi David, quia ut videbimus, pro *evangelizantibus*, de magno exercitu, ſive multitudine mulierum nuntiantium venire caſtra Sennacherib Regis Aſſyriorum contra Jeruſalem, qua de re ſit ipſe Pſalmus totus. Alii quod hoſtes fugient, quantiſvis irruant copiis: daturum namque Deum, ut plures nuntii deferantur, multos ac validos fuſos exercitus eſſe, cæſoſque. Confirmant ex ſequentibus, *Rex virtutum dilecti, dilecti*, quod Hebraicè ſonat, *Reges exercituum fugient*: ita ut hæc ſit futura fama, hoc verbum, quod dabit Dominus, facietque ut percrebreſcat.

Placet id Eugubino, eſſeque generalem ſermonem de victoriis per Dei clementiam reportandis, iiſque externis quidem, ſed potiſſimùm adverſus Dæmonas, quorum vel prædictus initio Pſalmi, vel optatus ſit interitus; *Exſurgat*, vel *exſurge Deus*, *& diſſipentur inimici tui*, &c. & quod attinet ad externas alias victorias, eæ celebrari carmine ſolebant à mulieribus, ut à ſorore Moſis *e*, & ab aliis in Hiſtoria Regum *f*. Cajetanus, quod id quod ſignificabatur per ſigna, quæ edidit Deus in lege danda *g*, & miſit per Angelos ſuos, ſeu per nuntios operatores, tot coruſcationum tonitruorum, &c. fuerunt executurus, ſi paruiſſent Deo, & voluiſſent dormire, ideſt, habitare inter cleros, & confinia promiſſæ terræ, in eam intrando: nempe deſtructionem inimicorum per eoſdem Angelos, & Regum exercituum. Legit enim, *Rex exercituum*: adeo ut habitatrix domus (ſic legit, pro *ſpeciei domus*) & quilibet imbellis, nec ſequens caſtra, dividat ſpolia fugatorum à Deo, & omnes inſtar columbæ futuri ſint, quod eſt animal, minime pugnax, ornati divitiis, ut ſunt illius pennæ deargentatæ, & alæ deauratæ. Nos quod initio diximus, ut magis commune, ſic quoque magis verum putamus. Sed enucleatis ſingulis, melius intelligetur.

e Exod. 15. 20. f 1. Reg. 18. 8 g Exod. 19. & 20.

Symmachus præter Chaldæam lectionem, de qua dixi, ita legit: Κύριος ἔδωκε ῥήσεις τοῖς εὐαγγελιζομένοις στρατιᾷ πολλῇ. *Dominus dedit ſermones, aut locutiones, evangelizantibus exercitu multo*. Hieronymus: *Domine dabis ſermonem annuntiatricibus fortitudinis plurimæ*. Felix: *Dominus dabit ſermonem annuntiatribum exercitus multi*, vel *dictum evangelizantium virtutem multam*. Pagninus & Cajetanus: *Dominus dabit ſermonem*, *aut dictum annunciatricum exercitus multi*, *aut magni*. Vatablus: *Dominus dabit verbum annuntiatricibus magni exercitus*. Clarus: *Dominus dabit evangelizantibus virtutem multam*. Textus Hebræus pati poteſt omnes has verſiones: אדני יתן אמר המבשרות צבא רב *Adonai jithen ommer hammebaſſeberoth tſabarab*, *Dominus dabit verbum, ſermonem, dictum, locutionem, annuntiatricibus exercitum multum*, aut *magnum*, vel *virtutem*, aut *fortitudinem*: aut *exercitus*, *virtutis*, *fortitudinis*: aut *exercitu*, *virtute*, *fortitudine*: aut *annuntiatricum virtus*, *fortitudo*, *exercitus multus*, ſive *magnus eſt*: *Quibus Deus verbum dedit*, ſeu *vim loquendi*, *prædicandi*, *annuntiandi*. Unde vel ſignificatus, eas accepta à Deo dicendi vi aut occaſione ex rumore & fama, annuntiare multum magnumque numero ac robore exercitum fuſum eſſe: & tunc perinde eſt, ac ſi ſit caſus genitivus, & accuſativus: vel in ablativo caſu, fore ut annuntient prædictæ annuntiatrices præditæ virtute multa, & magna, ſive morali, ſive externa, & aliorum donorum, aut exercitu, aut numero multo, magno, copioſo. Et quidem id quod annuntient, ſit verbum quod ſuppeditat Deus; illud ipſum, quod abſolutè vocatur *Verbum Dei*.

Hic poſterior ſenſus omnino retinendus: quamvis vertendo *virtutis*, ſeu *fortitudinis*, cum Hieronymo, aut cum aliis in accuſativo, non abhorreret ab illo, ideſt, *Dabit Dominus verbum*, *ſermonem*, *dictum*, &c. ideſt, os, ſapientiam, vim, & quicquid neceſſarium eſt evangelizantibus fortitudinis, aut fortitudinem multam, ideſt, myſteria Chriſtianæ religionis, quæ ſunt maxima, &c. Verum inhærendo, ut par eſt, in editione noſtra, quæ etiam eſt Patrum omnium Latinorum, ſignificatur, virtutem futuram eſſe in evangelizantibus, & Prædicatoribus. Caſus quoque dativus LXX. δυνάμει, & Symmachi στρατιᾷ, idem denotat; utuntur etiam Græci caſu iſto, ut inſtrumentum ſignificent, & id quo aliquid fit. Quamquam & novus videri poſſet ſenſus juxta Græcas illas editiones, ut Dominus det verbum evangelizantibus, δυνάμει, καὶ στρατιᾷ πολλῇ, *virtuti*, & *exercitui multo*, univerſitati omnium hominum, & ex his, multis ſapientibus, potentibus, nobilibus ſecundùm carnem. Illud quoque verum eſt futurum, ut prædicetur, exercitum ac multitudinem maximam converſam eſſe. At hoc non tanti eſt, atque illam ipſam prædicando convertere. Quapropter exponitur his verbis munus eximium prædicationis, quod conſtat magna virtute, vel ſimul etiam numero magno.

Dabit.) Symmachus, Ἔδωκε, *dedit*. Hieronymus, *dabis*: Chaldæus, *dedit*: & hic pro Domino, *verbum Dei*, ſecundus in vocativo. *Domine*. Modica in his differentia.

Verbum.) אמר *omer*, Ῥῆμα, Symmachus, Ῥήσεις. Latè patet Hebræum vocabulum, at non ut דבר *dabar*, quod pro re quacumque ſumitur. Putant quidam אמר *omer*, deſignare ſecundam Trinitatis perſonam, quum etiam Moſes in deſcribenda mundi creatione *h*, uſus ſit verbo אמר *amar*, & non דבר *dibber*. Quomodo Joannes *i* λόγον dixit, non ῥῆμα, dum ageret de eadem perſona. Attamen quodam Pſalmo *k*, quod Latinè dicimus. *Verbo Domini cæli firmati ſunt*. Hebraicè dicitur בדבר *bidbar*, τῷ λόγῳ. Et alio ipſo *l*: *Ipſe mandavit* צוה *tſivah*, ἐνετείλατο. Ubi addidit Interpres noſter, *dixit & facta ſunt*, cum LXX. qui utuntur verbo εἶπε.

h Gen. 1. i Cap. 1. & aliis Evangelii, & Apoc. k Pſ. 32. 6. l Pſ. 148. 5.

Evangelizantibus.) E Græcis mutuatum verbum; Hebraicè למבשרות *bammebaſſeroth*, fœminino genere. Propter hoc genus fœmininum Rabbini, & qui libentiùs eos, tametſi Chriſtiani, ſequi ſolent, de mulieribus interpretantur, ut vidimus, quæ victorias Hebræarum celebrarent. Eugubinus refert ad φήμας, ἀγγελίας, τὰ εὐαγγέλια. Hieronymus Oſorius priores ſectatur. Nil opus hac interpretatione, vel etiam ſexu: nam quum genere neutro careant Hebræi, & fœminino utantur pro illo, poteſt referri hoc nomen ad animalia, quæ nomine fęminino, licèt ſingulari, dicebantur ſuperiùs, & de Prædicatoribus quidem, juxta nonnullorum expoſitionem חיה *chajah*, intelligi.

Deinde, ut docuimus explicantes Eccleſiaſten, quum ibi dicitur אמר קהלת *amar koheleth*, verbo maſculino, nomine fęminino, utuntur Hebræi fœmininis pro maſculinis, ut rei alicujus præſtantiam ſignificent. Idcirco egregius Concionator nomine fęminino ſeipſum expreſſit; & hoc loco Evangelici Prædicatores deſignantur eodem pacto. Lege quoque Riberam *m*, ubi ſic docet apud Aggæum *n* Hebraicè haberi: *Nuntius Domini de nunciatoribus*, ita ut legere debeamus, non ut nunc eſt במלאכות *bomaleacoth*, *in legatione*. Editio enim Græca & Latina vertit *nuntios*, ſed במלאכות *bomalleacoth*. Pineda *o*, ſenſu quodammodo contrario vult per genus fęmininum denotari Apoſtolorum atque Chriſti Prædicatorum naturalem ac veluti fęminilem ex ſe imbecillitatem, quam Chriſtus virtute multa corroboraturus fuerit. Et hac quidem, inquit, de cauſſa vocari eodem nomine ancillarum, quum dicitur Sapientia *miſiſſe ancillas ſuas, ut vocarent ad arcem* p: illum, qui jubetur *aſcendere ſuper montem excelſum, & qui evangelizat Sion* *q*. Hebraicè appellari nomine fęminino illo ipſo, qui eſt hic מבשרת *mebaſſhereth*, quo item genere lectum aliquando in Latinis Codicibus monet Hieronymus *r*, *quæ evangelizas*: ubi tamen Caſtro refert ad vocem clamantem, quæ dicitur de Joanne Baptiſta *ſ*; Forrerius, ad Sion, & Jeruſalem; ideſt, ad Eccleſiam; alii, ad ſocietatem Apoſtolorum, &c. Tandem quod Hebraicè & Latinè in Job *t*, eſt: *Numquid illudes ei quaſi avi*, *aut ligabis eum ancillis tuis* (aut *puellis*:) Septuaginta reddunt *puero*, παιδίῳ, & noſtra tamen editio rem magis exaggerat ob infirmitatem ſexus.

m In c. 1. Aggæi, n. 22 n c. 1. 13. o in Job. c. 3 num. 5.

p Prov. 9. 3. q Eſa. 40. 9.

r Ibidem.

ſ Mat. 3. 3. Joan. 1. 23. Marc. 1. 3. Luc. 3. 4. Eſa. 40. 3. t Job. 40. 24.

Porro verbum in Piel בשר *biſſer*, ex radice, בשר *baſſar*, ideſt, *caro*, ac etiam *homo*, illud propriè ſignificat, quod Græcè εὐαγγελίζειν, *nuntium lætum dare*, vel ferre, vel mittere, quaſi dicas carneum, humanum, gra-

gratum. Quamvis autem & de triſti nuntio interdum videatur uſurpari a, Maldonatus conatur exempla quæ afferuntur, in meliorem partem interpretari b. Apud Jeremiam c: *Maledictus vir, qui annuntiavit Patri meo, dicens: Natus eſt tibi puer maſculus, & quaſi gaudium lætificavit eum.* Ubi reddi videtur proprius uſus, & notio dicti verbi. Hoc omnino jam ita videtur proprium Eccleſiæ, ſicut & *evangelizandi*, atque *Evangelii*: & fortaſſe, quia nobis *Verbum caro factum eſt* d: & quidquid prædicatur ad hoc Verbum refertur, quod eſt caro factum. Suſpicatur Eugubinus hoc verbum ex Hebraico aſſumtum in linguam Italicam, qua, inquit, dicitur *Imbaſciator, Legatus, Nuntius*, &c. melius, *Ambaſciador*.

a Theſauro Linguæ ſanctæ. b Præfat. in Evangel. c. 1. c c. 20. 15. d Joan. 1. 14.

Virtute multa.) Hilarius, *virtutibus multis*. Hieron. reddit nomen *fortitudinis*: alii aliter, ut priùs dixi, צבא *tſaba*, *exercitum* ſignificat, unde Deus צבאות *tſebaoth Sabaoth*, *exercituum*, quod Septuaginta ſæpe reddunt, δυνάμεων, & Interpres Latinus, *virtutum*, ſicut hoc loco δυνάμει, & *virtute*: Symmachus vero ϛρατιᾷ, & vox Hebræa transfertur ad ordines Levitarum, & Angelorum, qui *milites* e, ac *militare* dicuntur, & ad ſtellas, & ad omnem ornatum ordinemque orbis. Sed quum eſt in numero plurali, tribuitur ſoli Deo, cui parent ac miniſtrant omnia, & militant, ut ſolent duci copiæ, ſive exercitus: nec in aliam linguam transferri debet, ut obſervat Hieronymus f: quum nec Spiritus ſanctus; nec id Apoſtoli fecerint. Inde fit, ut ſignificet quoque nonnumquam צבא *tſaba*, *robur* ac fortitudinem, quæ in robore ac potentia eſt, non quatenus moralis virtus eſt, & alterum maſculina forma plurale צבאים *tſebaim*, pro quo LXX. etiam ponunt δυνάμεις. Latinus *virtutes*, ideſt, exercitus, ut in Pſalmo 102. g. *Benedicite Dominum omnes virtutes ejus*. Et terminatione fœminina, Pſal. 23. h, *Dominus virtutum ipſe eſt Rex gloriæ*. Quæ verba parum aptè quidam accipiunt, quod qui Auctor eſt moralium virtutum; ac meritorum Deus, idem eſt & gloriæ. Non debuit Eugubinus noſtrum reprehendere Interpretem, quod *virtute* ſit uſus pro *exercitu*: quamvis non ita non crebro Latinè *virtus* id ſignificet, immò ut contendit ipſe, numquam. Nam Cicero i, ea voce utitur pro opibus, facultatibus, viribus civitatis: ſtentem citat Diphilum tragœdum. Quocirca Dominus hoc loco daturus prædicitur verbum *evangelizantibus virtute multa*, non morali, (quæ ipſa tamen datur ſæpe, plurimique refert,) nec enim Hebræa, Græcave dictio eam ſignificant, ſed, ut antè docuimus, vi magna ad eximia & mirifica operæ, vel numero ac multitudine copioſa. Hilarius moraliter videtur intellexiſſe, ſiquidem exponit virtute reperiri in eo, qui ſit, ut eſt verſu ſequenti, dilectus Regi, & Domino, & Deo, ut Petrus, Paulus, Joannes. Sed quod dixi, melius. Theodoretus exponit de exercitu Fidelium converſorum, qui & ipſi fiant Prædicatores. Alphonſus Mendoza unam de quæſtionibus, quas vocat poſitivas, conſumit in hujus & ſequentium verſuum duorum expoſitione k: Unum ex eò decerpi pro iſto poteſt verſu, de fœminis quæ inſtar militum vigilarent in caſtris, h. e. excubarent in oſtio tabernaculi, ibique orarent, jejunarent, DEO vacarent, eo ferè modo quo nunc moniales noſtræ. Concedo hujuſmodi devotas DEO fœminas fuiſſe, de quibus Caniſius noſter l. Sed ægre adduci poſſum, ut credam eas quæ intra ſacrum illum locum tenebantur: & ut iſte auctor confirmat, ego autem non credo, in hiſtoria Machabæorum m, dicuntur *Virgines concluſæ, quæ procurrebant ad Oniam*, palàm ac publicè evangelizare & decantare conſueviſſe victorias à DEO conceſſas. Profectò quæ ab eodem auctore dicuntur deinceps de mulieribus illis evangelizantibus, in illas ſacras convenire minimè poſſunt: exempli cauſſa, quòd in devictorum hoſtium caſtra graſſarentur prædabundæ, quodque prælii eventum, circa caſtra & locum pugnæ, ſpectarent, & expectarent, atque victoriam elata voce ominarentur, & jam obtentam prædicarent. Hieronymus n alibi Spiritum S. ait intelligi per *virtutem*, eumque genere fœminino appellari Hebraicè, ſicut Græcè, neutro, Latinè, maſculino, ut intelligamus nullum in divinis eſſe ſexum.

e Job. 25. 3. & alibi. f Epiſt. 140. g verſ. 21. h verſ. 10. Improbata ab Eugubino ſacta reprehenſio. i lib. 2. c. 9. ad Attic. Ep. 19. K 1. de B. Maria c. 12. l queſt. 2. m 2. Mach. 3. 19. De fœminis quæ vigilarent inſtar militum in caſtris, auctoris ſententia. n in Eſa. c. 40.

Verſ. 13.) Rex virtutum dilecti dilecti: & ſpeciei domus dividere ſpolia.

Senſus loci.

IS qui *verbum daturus eſt evangelizantibus virtute multa*, ſeu robore, ſeu numero, Rex eſt ac Dominus omnis roboris, omniſque exercitus, maximè Angelorum, quorum eo in numero partes quoque ſunt non parvæ: præterea Pater eſt dilectiſſimi Filii ſibi conſubſtantialis. Ille ipſe Diſcipulis talem ac tantam victoriam concedet, ut totum inter ſe, ceù quædam ſpolia, partiantur orbem, & aggregent Eccleſiæ. Unde ipſi Eccleſiæ reſultabit decus, & ornamentum ſingulare. Sed ut hæc ſententia percipiatur, varia recitanda loci lectio, unaque multiplices expoſitiones adjiciendæ.

Rex virtutum dilecti dilecti, &c.) Hebr. מלכי צבאות ידדון ידדון *malche tſebaoth jiddedun*. Hieron. vertit, *Reges exercituum fœderabuntur, fœderabuntur: & pulchritudo domus dividet ſpolia*. Chald. *Reges cum exercitibus ſuis migraverunt de prætoriis ſuis, & Sapientes dimoti ſunt à ſcientia ſua: & congregatio Iſraelis dividebat prædam de cœlis*. Pagninus: *Reges exercituum fugiebant: & habitatio domus dividebat ſpolium*. Felix diſcrepat in eo dumtaxat, quòd ponat verba futuri temporis: Vatablus: *Reges ingentibus copiis inſtructi fugerunt, fugerunt*, inquam, *qui domi deſidebant, diviſerunt ſpolia*. Alii in ſecundo membro: *Et habitatrix domus diviſit ſpolia*. Cajetan. *Reges exercituum movebuntur: & habitatrix domus dividet ſpolium*. Huc omnes iſti, (quibus conſentit Hieron. Oſor.) videntur collimare, quod priore quoque verſu ſignificavi, victorias de hoſtibus illuſtres futuras, etiam de Regibus uno veluti fœdere conſpirantibus, & ſpe, ſapientia, robore fruſtratis, fugereque compulſis, ita ut licuerit, opima pulchraque ſpolia, ipſiſmet mulieribus, domi remanere, ac potiùs formæ atque elegantiæ vacare ſolitis, partiri inter ſe.

Sunt verò, ut Vatab. refert, qui verba dicant eſſe ipſarum mulierum renuntiantium, aut canentium victoriam verſu præcedente commemoratam. Rabbini majore ex parte ita ſentiunt: quamvis aliqui per *habitatricem domus*, vel *formam*, vel *ſpeciem domus*, intelligi velint Synag. ipſorum formoſam atque ſpecioſam. Attamen juxta traditum ſenſum, qui probatur Patribus, & Eug. Geneb. Vatl. & aliis de triumpho Eccleſiæ, declaranda & defendenda editio noſtra, quod non ita fideliter omnes præſtant, licèt transferant ad Eccleſiam, ut Oſorius.

Rex.) Sic LXX. in ſingulari, ὁ βασιλεὺς Hebr. מלכי *malche*, & Chald. מלכיא *malchaja*, in plurali. Symmachus quoque οἱ βασιλεῖς. Quamvis autem aliquando non referat uter numerus ſit, hoc tamen loco refert, quia de uno DEO vel Chriſto intelligendus eſt. Quare dicendum, ultimam litteram abundare, vel מלכי *malchi*, legi debere, *Rex meus*, vel ultimam litteram denotare ſolum regimen, ut docui ſuperiùs de אבי *abi*, & de compoſito *Melchiſedech*, & de ſimilibus. Sic in Pſal. ſecundo o, מלכי *malchi*, vertitur à Septuaginta, *Rex: Ego autem conſtitutus ſum Rex*, &c. licèt alii, ut Hieronymus, vertant: *Ego autem ordinavi Regem meum*. Genebrardus ait (י) *jod*, eſſe ibi & alibi paragogicum, & alludi ad Melchiſedech, ſecundùm cujus ordinem Sacerdos Chriſtus: eſt enim quoque pro conſtitutus נסכתי *naſachthi*, *unctus ſum*. Auguſtinus putat, Deum, Chriſtum, vel etiam Patrem intelligi, item Hilarius, Hieronymus, & alii. Theodoretus legens, *Reges*, & pro, *virtutum militum*, exponit de Apoſtolis, qui fuerunt dilecti, & amici Chriſti, & acceperunt ab ipſo ſpolia, i. e. eos, quos converterunt per *ſpeciem domus*, ideſt, per gratiam Spiritus S. quæ reddit domum, i. e. illos ipſos, pulchram.

o verſ. 6.

Nos cum pluribus, maximè Latinis, ſentimus, cum quibus & Euthymius conſentit: qui dicit præterea, quod Apoſtoli acceperunt poteſtatem Gentes convertendi ſpeciei Domus, ideſt; pro Eccleſia, vel ſpecie domus, ideſt, per pulchritudinem Evangelii, tamquam per inſtrumentum.

Virtutum.) צבאות *tſebaoth*, δυνάμεων. Symmachus, ϛρατιωτῶν, *militum*. Dixi priore verſu, quid valeant Hebræa dictio, & Græca, qua utuntur LXX. ϛρατιῶται, i. e. *milites*, pertinent ad notionem illarum pro exercitibus. Dicitur DEUS Rex harum virtutum, militum, exercituum; nec ita commodè virium & roboris, &c. quia Hebræum nomen plurali numero, ut dixi, Deo convenit, tamquam Duci, & Imperatori: niſi per Metonymiam, ut *copiæ* ac *vires* pro exercitu Latinè uſurpantur. Quum autem, Hieronymo auctore, docuerimus, idem nomen pluraliter de DEO ſolùm uſurpari, non video cur Genebrardus neget *Regem virtutum* hìc Deum ſignificare, ſed Regem quemlibet potentiſſimum, & fortiſſimum, quamvis eo poſito quod vult, ſenſus, quem affert, ſit verus. Reges potentiſſimi dilecti ſunt, vel erunt, i. e. ad dilectum pertinent, aut pertinebunt, eum, inquam, qui eſt dilectus, hoc eſt, dilectiſſimus Deo Patri, quippe conſubſtantialis illi Filius: cedent, ſuccumbent, in ejus venient ditionem & poſſeſſionem.

Copiæ, vires pro exercitu.

Dilecti dilecti.) τοῦ ἀγαπητοῦ. Semel tantùm nunc legitur apud Septuaginta in Bibliis Complutenſibus & Regiis, & aliis multis, & hoc monet Auguſtinus, & ita legit Hilarius. Symmachus, qui verterat, *Reges militum*, addit ἠγαπήθησαν, ἀγαπητοὶ ἐγένοντο, *amati fuerunt, amati, ſeu amabiles facti ſunt*. Quod indicant bis poſitum à LXX. τοῦ ἀγαπητοῦ ἀγαπητοῦ, pro ut etiam reſtitutum modò eſt in Bibliis Sixtinis, & ſic exiſtimat Eugubinus ipſos Septuaginta potuiſſe, quum geminatio reperiatur in textu Hebraico, & editione Latina. Adde, Chaldæam paraphraſin, Hieronymum, & alios, qui aliter vertunt, non per nomen, ſed per verbum, duplex quoque verbum expreſſiſſe. Pſalterium tamen Vaticanum, & Ambroſianum, ſemel dumtaxat legit, *dilecti*. Hic autem dilectus eſt Chriſtus, cujus, & ejus virtutum, vel Apoſtolorum, vel donorum, ac miniſteriorum, quæ ſunt ipſis communicata, Rex eſt DEUS Pater: & dicitur iterum *dilectus*, qui maximè talis, & is accepit à Patre ſuo virtutes illas, & ut pulchra atque ſpecioſa ſponſa Eccleſia ſibi compararet ereptos à Diabolo Gentiles.

Ceterùm credere debemus, voces Hebræas, non verba, ſed nomina fuiſſe, & quidem ejus ſignificationis, quam cum noſtra editione, & Septuaginta. Symmachus agnovit, licèt partim verbo utatur ἠγαπήσαν, partim nomine ἀγαπητοί: Hebr. voces ſine punctis ſunt hæ ידדון ידדון *jiddedun jiddedun*, ubi ſi loco (ו) *vau*, ſubſtituatur (י) *jod*, quæ permutatio facilis eſt, & ſub primo (ד) *daleth*, intelligatur proferri aliud (י) *jod*, habebimus ידידין *jedidin*. Sed fallitur Eugubinus, in Pſalm. 83. eſſe hoc ipſum nomen eſt. Eſt enim plurale fœmininum ידידות *jedidoth*, quod refertur ad aliud ejuſdem generis משפנותך *miſchpenotheca*. Genebrardus conjicit exiſtimaſſe Septuaginta ידודון *jedudun*, (mutando puncta aliter quàm modò ſiunt,) eſſe cognomen Chriſti (Sicut Salomonis fuit ידידיה *jedidejach* a) formæ, ישורון *jeſchurun*, quod eſt cognomen populi Iſrael b, quo Latinè eſt *dilectus*, aut *rectiſſimus*. Græcè ἠγαπημένος: etſi Forerius c, vertat *primogenitum*, ſicut & quodam d, loco noſter Interpres. Addit Genebrardus, poſſe eſſe formatum nomen à דוד *dod*, quod ſignificat quoque *dilectum*, ut ſit (י) *jod*, heemantica, ſeu formatrix litteræ. Placent hæc magis, quàm quod extremo affert loco, reſpexiſſe ad ſenſum Septuaginta, quoniam fuga illa, & clades non tam ſignificet abolitionem, quàm converſionem. Non convertitur qui fugit, ſed ſpiritualiter etiam loquendo, is qui cæditur, &c. Oportuit Latinam venerabilem editionem noſtram tueri: Græcam verò LXX. quòd hæc ex illa tranſlata ſit, ut proinde laborare non debeamus de verbo נדד *nadad*; unde alii futurum putant eſſe ידדון *jedodun*. Pradus e, interpretatur, *Imperator exercitus dilectiſſimi ſui Iſraelis*.

a 2. Reg. 12. 25. b Deut. 32. 15. Eſa. 42. 2 Pſal. 28. 6. c in Eſaiam. d Deut. 33. 17. e in Ezech. de prima viſ. Ezech. part. 2. ſect. 82.

Et ſpeciei domus dividere ſpolia.) Dabit nimirum is, qui *Verbum evangelizantibus*, *Rex virtutum dilectiſſimi* Filii ſui, vel tùm illorum, tùm iſtius ſpecioſæ domui ſuæ Eccleſiæ, aut ad ſpeciem, & ornamentum ejus (eſt enim Dativus caſus ſpeciei τῇ ὡραιότητι,) ut dividat, & comparet ſibi ſpolia, i. e. Gentiles detractos de diaboli poteſtate, ac tyrannide. Non licet ambigere, נוה *navach* poſſe ſignificare pulchritudinem, ac ſpeciem, ac amœnitatem, affini ſignificatione nominis נאה *naah*, quò videtur Epiphanius f, alluſiſſe, dum ſcripſit, Ægyptios appellare paſcua circa Urbes lingua ſua *nomos*, dicere volens *neoth*, bunm illud ſit Græcum. Apud Jeremiam g, editio Latina habet: *Specioſa, & delicata aſſimilavi filiam Sion*, ubi Hebr. eſt נוה *navath*. Apud Job h, eadem dictio redditur per Latinam *pulchritudinis*, nec non iterum apud Jeremiam i, & Eſaiam K, & rurſus apud Job l, per *ſpeciem*. Poteſt per *ſpeciem domus* intelligi uxor, & ſponſa, ab effectu, quod ſit familiæ pars ſpecioſiſſima, & domum ipſam reddat ſua cura ſpecioſam. *Mulieris* enim *bonæ ſpecies in ornamentum domus ſuæ* m, & natura eſt ſua φιλόκοσμος n. Talis Eccleſia DEI ſponſa toties in Canticis appellata *pulchra, formoſa, ſpecioſa, perfecta, integra, columba, ſine macula, immaculata, pulcherrima*, ſingularum quoque partium ejus deſcripta pulchritudine. *Chriſtus* etiam *quam dilexit Eccleſiam, tradidit ſe pro ea, ut illam ſanctificaret, mundans lavacro aquæ, in verbo vitæ, ut exhiberet ipſe ſibi glorioſam illam, non habentem maculam, aut rugam aut aliquid hujuſmodi, ſed ut eſſet ſancta, & immaculata* o. Uſitata aqua externas cutis eluere maculas poteſt; at non rugas, & multo minùs internas ſordes, quantumlibet adhibeatur *nitrum*, vel *herba Borith* p, *Maculata es, inquit DEUS, in iniquitate tua coram me*.

f Hæreſ. 24. g c. 6. 2. h c. 5. 3. i c. 31. 23. K c. 32. 28. l c. 5. 24. m Eccl. 26. 21. n Hieron. ep. 12. ad Gaudentium. o Epheſ. 5. 26. 27. p Jer. 2. 22.

Retuli paullò antè Theodoreti expoſitionem, *ſpeciem* accipientis pro gratia Spiritus S. quæ ſpecioſos & pulchros facit. Symmachus apud eumdem ſic habet: Καλὴ δίαιτα τοῦ οἴκου διανεμεῖ λάφυρα, *& habitatio, aut regimen domus diſtribuet ſpolia*. *Regimen domus* poteſt intelligi mulier, cujus eſt habere œconomicam curam.

Dividere ſpolia,) Chald. *Dabit Dominus dividere, ut dividas*, &c. Hebr. *Dividet Dominus ſpecioſa domus*, תחלק *thechallek*. Nec debuit mirari tamen Eugubinus, cur Septuaginta per caſum dandi τῇ ὡραιότητι vertere voluerint, retulerunt enim ad verbum, *dabit*, ex verſu præcedente. *Spolia* ſunt, ut dixi, Gentiles, & quicumque armis Evangelicæ prædicationis rapiendi ſunt de Diaboli tyrannide: ipſa præterea Idola, aræ, templa, &c. vel diruenda, vel in pios uſus convertenda. Huc ad nos venit, igne, gladioque armatus Chriſtus, bellum indicens q, ligaturus hoſtem, *direpturus vaſa, & arma & ſpolia* ipſius *diſtributurus* r, *ejecturus Principem mundi hujus* ſ, *exſpoliaturus principatus, & poteſtates, & traducturus confidenter, palamque triumphaturus illos in ſemetipſo* t, immo *& nos ipſos* u, efficiendo ut & nos triumphemus, & per illum vivamus x. Idcirco nomen Chriſto impoſitum eſt juſſu DEI y, *Accelera ſpolia detrahere, feſtina prædari: Væ qui prædaris, nonne & ipſe prædaberis* z? &c. *Domine* a, *miſerere noſtri, te enim expectavimus*, &c. *& congregabuntur ſpolia veſtra, ſicut colligitur bruchus, velut quum foſſæ plenæ fuerint de eo* b.

q Matth. 10. 34. r Luc. 11. c. 2. ſ Joan. 12. 31. t Coloſſ. 2. 15. u 2. Cor. 2. 14. x Joa. 16. 33. 1. Cor. 15. 53. y Eſa. 8. 2. z infra 33. 1. a ibid. 2.

Gregorius c, præſentis verſum Pſalmi exponit de ſpoliata Synagoga, & ditata Eccleſia. Eadem prorſus ſententia, & ipſiſſima verba ſunt apud Hieronymum d. Aliàs docui e. Diaboli principatus, quo pacto in hunc mundum, hominesve mundi hujus dici poſſit juſtus, & injuſtus. *Spoliorum* nomen indicat iniquitatem ipſius, & injuſtitiam belli contra illum. Auguſtinus unam hic, ſcilicet præcipuam juſtæ deprædationis & ſpoliationis cauſſam dat, quoniam diabolus *operabatur in filios diffidentiæ* f, abutens eorum infidelitate ad voluntatem ſuam, & cecidit incarnatum Verbum nihil reperiens in eo morte dignum g. Attigit Eſaias h, hanc ſpoliationis cauſſam: *Pro eo quòd laboravit anima ejus*, &c. *Ideo diſpertiam ei plurimos, & fortium dividet ſpolia*, &c. Ingens eſſe gaudium ſolet *in meſſe, & exultatio victorum capta præda, quando dividunt ſpolia* i. Sed cautio bellica tenenda, ne prædæ intentos occupet adverſarius k. Poſtea l, mentio erit de Benjamin, i. e. de Paulo, qui ut *lupus rapax, manè comedit prædam, & veſpere diviſit ſpolia* m. Non arbitror *ſpolia* in Scripturis aliquando ſumi pro bonis ſimpliciter, ut ſenſiſſe tamen quoſdam teſtis eſt Janſenius n, & hoc loco Genebrardus docet: nam quem iſte locum profert ex Proverbiis o, *Et ſpoliis non indigebit*, obeſt potiùs. Eſt namque ſenſus, tantam fore mulieris fortis diligentiam, ut vir non deſideret hoſtilia ſpolia, procedatve ad bellum propter illa.

b Eſa. 33. 4. c Lege it. c. 19 24. & ſeq. c 11. Moral. c. 9. vol. 11. Diaboli principatus quo pacto in hunc mundum hominesve mundi hujus, dici poſſit juſtus & injuſtus. d in c. 2. Lament. e in Ev. Do. 1. Quadrag. f Epheſ. 2. 2. c. 5. 6. g Joa. 14. 30. h c. 53. 12. 12 i Eſa. 9. 3. k 1. Machab. 5. 17. 18. Frontinus ſtratag. c. 6. lib. 2. c. 5. Polyb. l. 10. Claud. in 4. conſo. Honor. l verſ. 28. m Ge. 49. 27 n in cap. ult. Prov. o. 19. o ibidem.

Verſ. 14.) Si dormiatis inter medios cleros, pennæ columbæ deargentatæ, & poſteriora dorſi ejus in pallore auri.

Senſus loci

EST apoſtrophe ad ſpeciem domus, i. e. ad Eccleſiam, ad eos maximè, quibus datur *dividere ſpolia* prædican-

cando, ſed & ſimul ad illos, qui convertentur opera ipſorum. Si vos præſertim Prædicatores, & Prælati, immo & quicumque fideles, verſabimini, & quietè continebitis vos intra confinia, terminoſque veſtrarum diœceſeon, inquit Panigarola *a*, aut inter duplicem velut hæreditatem cœleſtem, ac terrenam, ita ut dum vivitis, nec toti ſitis in contemplatione, nec toti in actione, ſed in medio, inquit Bellarminus *b*, tunc erit Eccleſia pulcherrima ut columba, habens alas deargentatas, & dorſum deauratum. Primum ſenſum ſequitur Janſenius, dicens contineri ſub typo populi quietam habentis in Terra promiſſionis habitationem: Confirmat vaticinio de Iſſachar *c*, qui dicitur eadem phraſi quæ hic eſt (niſi quòd pro *cleris*, qui tamen ibidem Græcè ſunt, ponuntur *termini*) *accubans inter terminos*, i.e. mare Mediterraneum, & mare Galilææ: quam explicent alii, inter duas ſarcinas: nempe adeo fortis aſinus, ut inter eas cubet, cumque illis ſurgat. Iſſacharitæ namque dicuntur fortiſſimi fuiſſe ad labores, tùm verò, agriculturæ. Denique quia Petrus *d*, vocat *cleros*, Eccleſias particulares, quando monet non debere paſtores *dominari in cleris*.

Ad ſecundum ſenſum poteſt pertinere, quod Auguſtinus affert de duobus Teſtamentis, quia per illa datur κληρονομία, ideſt, *hæreditas*; & de duabus hæreditatibus, ut æterna patienter expectetur, præſens nimis ardenter non expetatur, ſed dormiamus, i.e. moriamur, ſeu vitam hoc modo claudamus, ut poſt eam in reſurrectione pennas conſequamur, quibus *rapiamur in nubibus obviam Chriſto in aera e*: vel hac ratione celebretur, ac tamquam pennis, fama evehatur Eccleſiæ. Eadem Hieronymi *f*, de duobus Teſtamentis expoſitio eſt, in quo utroque inveniatur columba Spiritus S. & *pennæ deargentatæ* ob exteriorem litteræ ſenſum, *pallor auri* propter interiorem myſticum *g*: vel quod eſt item apud Hilarium, *pennæ* ſint Prædicatores, *poſteriora dorſi*, & ſcapulæ, quæ pectus operiunt, fructus bonæ conſcientiæ; cui aurum, honorque regius tribuitur cum virore æternitatis. Conſentit in duplici Teſtamento Ambroſius *h*, & Paulinus *i*: ille *K*, verò addit etiam dormientibus exſurgere alas iſtas, & dum dormiunt, vigilare. Illi alteri parti ſententiæ Auguſtini ſimile eſt quod Lyran. ait in conſcientiæ vivere puritate, qui ſic verſatur inter militantem & triumphantem Eccleſiam, ut bonis utens vitæ præſentis non amittat æterna. Arnobius *dormientes inter cleros*, intelligit Scribas, & Phariſæos negligentes Scripturarum libros, ac tenentes regni claves, quum nec intrent ipſi, nec alios ingredi ſinant *l*: ſed ſint *pennæ columbæ deargentatæ*, & formam auri præferant (ſicut hi colores in columba ſunt ſolùm apparentes) quia ſimulant ſe ſimplices & probos: eorum autem loco ſubſtitui à DEO de cœlo reges, i.e. Apoſtolos, quorum opera & prædicatione candor conferatur ſanctitatis. Euthymius poſt Didymum, & Cyrillum, *cleros* Gentiles ait eſſe; ſi Apoſtoli moriantur inter illos, futurum, ut tunc *dividant*, ſeu ad eos adducantur *ſpolia*, i.e. ut plures convertantur, indeque ſequatur in Eccleſia pulchritudo columbæ. Theodoretus *cleros* Teſtamenta interpretatur in his dormiendum, i.e. immobiliter verſandum: tunc *pennas columbæ deargentatas* futuras, i.e. dandam Spiritus S. gratiam ſecundùm ſimpliciora & faciliora dona: *pallorem auri* denotare perfectiora & majora. Chryſoſtom. *m*, *pennas deargentatas* & *aureas* eleemoſynæ tribuit, quæ convolet ad ipſum regalem thronum. Bernardus *n*, *inter medios cleros dormire* dicit, qui in ſpe dormiat, & requieſcat, medius inter timorem, & ſecuritatem, tamquam inter lævam & dexteram, molli ſuppoſito charitatis ſtrato: & cum *pallore auri*: i.e. cum humilitate, atque timore: quod pallens aurum, aurichalco fulgente humanæ ſapientiæ melius *o*. Gregorius *p*, manſuetum ut columbam, *pennas* hic habere, *deargentatas* luce ſermonis divini: ſed in poſteriori ſæculo ſpeciem auri, i.e. charitatis ipſius, in ſe continere.

Hi ſunt præcipui modi, quibus obſcurus hic declaratur locus, adhærendo lectioni vulgatæ: & ſimiles præterea reperies in Hugône Cardinale, & aliis. Notat ille in hoc verſu octo conditiones neceſſarias Sacerdoti. Lege etiam Cardinalem alterum Vitriacum *q*. Adde iſtis ſenſibus alium, quem poſt Genebrardum affert Pineda *r*. dormiatis *inter medios cleros*, ſive *ſortes*, in tanto ſcilicet diſcrimine, ut ſortiantur milites, cujus

a in paraph. Italica.
b 2. de Verbo Dei, c. 13.
c Gen. 46. 14.
d 1. Petr. 5. 3. Cleri pro Eccleſiis particularibus.
Secundus ſenſus.
e 1. Theſſ. 4. 16.
f Hic & in c. 12. Ezech.
g Idem dicit in c. 2 Eccleſ. & Rupertus Cant. 1.
h l. de Parad. c. 3. lib. de Tob. c. 5. & 20 & Ep. 37
i Epiſt. 2.
K in Pſ. 118. octo. 14.
l Mat. 23. 13
m Hom. 7. de Pænit.
n Ser. 51. in Cant.
Inter medios cleros dormire, quid ſit Bernardo.
o Idem ſer. 61. in Cant.
p Hom. 15. in Ezech. & in c. 1. Cant.
Alius ſenſus.
q Serm. in Dom. 7. poſt Pentecoſten.
r Iob. 5. v. 12. num. 1.

futuri mancipia ſitis, aut miſſis deliberent ſortibus de facultatibus veſtris, juxta illud:

> *Miſerum ſ, ſeptena quotannis*
> *Corpora natorum ſtat ductis ſortibus urna.*

Quo item pacto ſuper Chriſti veſtem ſortes miſſæ *t*, immò de vobis interficiendis (hujus rei exempla plura colligit Tiraquellus *u*,) eritis tamen ſecuri, ac tuti. Confirmat exemplo Petri, qui quum dormiret inter duos milites vinctus catenis duabus, & ita ſopitus ſomno, ut latere percuſſo debuerit excitari, liberatus divinitus eſt *x*.

Plinius *y*, paullò aliter: Si dormiatis, ſive habitetis *inter medios cleros*, ſive *ſortes*, ac terminos duarum, nempe hæreditatum, vel regionum, ubi nulla ſolet eſſe ſecuritas, & juxta inimicos veſtros, vos præſertim Paſtores, & Prædicatores, non domi veſtræ ac vobis, & genio indulgentes, ſed ſemper vigiles, & ad omnem hoſtis excitati rumorem, pulchra erit vobis commiſſa Eccleſia, inſtar columbæ &c. Eugubinus legens *cleros* pro ſortibus, & terminis, limitibus, ait indicari, ſi anguſtè habitent, ſi verſentur in anguſtiis, ſi vexentur, tamen proſperè cuncta eventura. Pradus *z*: Si jaciantur de vobis ſortes ad vitam, vel interitum, inter milites Babylonios, qui pro vexillo geſtant columbam argentatam, cujus dorſum rutilat quaſi aurum fulvum, eruemini, & vos potiùs eorum dividetis ſpolia, de quibus præcedente verſu. Favere Ambroſius *a*, videtur, qui præter duo teſtamenta dicit quoque Aaron tunc *inter cleros fuiſſe*, quando inter duas partes populi conſtitutus, mortem à defunctis ſerpere in ſortem virorum, ſui corporis non permiſit objectu *b*.

Placet hæc expoſitio, & primæ duæ reliquæ quatenus ad iſtas referuntur; in ceteris enim quæ continent, tropologicæ magis ſunt, aut anagogicæ, quàm litterales. Aliæ ſunt, quæ nituntur aliis editionibus, præſertim Hebraicæ, quas avidiùs. Recentiores amplectuntur; nec eas reſpuimus, quam diù non abhorrent ab illa, quæ cohæret cum Latina vulgata editione, & cum communiore Patrum ſententia, quos boni Eccleſia filii audiunt, ſequunturque libentiùs quàm Hebræos, & Hebraizantes. Aptè vero columba in exemplum allata eſt, quia præter nitorem eſt ſimplex, innocens, timida, rapinis expoſita, volatus perniciſſimi, perque diuturni.

Dormitans.) Per catacreſin, jaceatis, ſtetis, &c. vel ſomno præ triſtitia opprimamini, interim dum de vobis jacitur alea. Sed de dormitione mortis quidam Patres accipiunt, quos acutè recitavi.

Inter medios cleros.) בין שפתים. *ben ſchephathjim.* Chaldæus vertit קלקלתא *kirkelatha*, *Aulæa*. *Dixit Deus, vos Reges, ſcilicet exteri, ut Ægypti, & aliarum nationum, ſi dormitis inter aulæa, ecce Eccleſia Iſraelis, quæ ſimilis eſt columbæ, cooperta nubibus gloriæ dividit prædam, Ægyptiorum, argentum repurgatum, & arculas plenas obrizo puriſſimo.* Hebræa vox *labia* ſignificat, & quæ in ore noſtro ſunt, & quæ per tranſlationem in aliis rebus extremitates vocantur, vel termini, ſeu limites, & confinia, vel pedes ollarum, ſeu tripodes, quæ etiam *labia*, & *labra* dicuntur, quibus ollæ imponuntur, immò & ollæ ipſæ, nec non vaſa patula alia, in quæ infunditur aqua aut ad lavandum, aût ad aliud. Pagninus vertit *tripodes*. Vatablus, *ollas*, ſive *caldarias vaſaque plena fuligine*. Felix, *chrytropodes*. Cajetanus, *confinia*. Hieronymus, *medios terminos*. Cajetanus verò hypotheticam orationem vult eſſe. Si paruiſſent Deo Hebræi, in confiniis habitaſſent, ideſt, in præſtitutis locis Terræ promiſſionis abundantes opibus, quas columba deargentatis pennis & aureo dorſo deſignat. Alii, abſolutè promitti felicitatem, quamvis videantur jacere in ſordibus, in fuligine, in nigredine, quæ denotat res adverſas, (ut è contrario ſecundas, albedo,) licèt etiam torreantur. Quod tùm de Hebræis, tùm potiſſimùm de Eccleſia, qui Chriſtianè hebraizant plurimi interpretãtur, quos longum eſt numerare, & inter illos ſunt etiam citati Pineda, & Pintus, atque præterea Genebrardus, ſed omnium optimè, quoniam docet, *cleros*, ſive *ſortes* ſignificare pericula, & parœmiali formula dici *jacere* quempiam, *dormire, cubare, verſari inter medias ſortes*, ut ſi diceres, in extrema alea. Gallicè, *entre les hazards*, inter cruces, lebetes, tripodes, in rei cardine, vel articulo, in acie novacu-

ſ Virg. Æn. 6.
t Ioan. 19. 24. Pſ. 21. 19.
u De jure primogen. q. 17. opin. 1. n. 39. & ſeq.
x Act. 12. 6. 7
y in c. 40. Ezech.
z in c. 17 Ez. v. 3. & in c. 24. v. 6.
a de Tob. c. 20.
b Num. 16.

læ, inter malleum & incudem, inter ſacrum & ſaxum, &c. i.e. in ſummo diſcrimine, in rerum deſperatione. Antonius Guevara *a*, obſervat, quum Syri columbas albas, atque Palæſtini venerati ſint (ſicut accipitrem, aut Ibin Ægyptii, ut ait Strabo *b*, Herodotus *c*, vel Tibullo *d*, teſte,

> „ *Quidem referam, ut volitet crebras intacta per urbes.*
> „ *Alba Palæſtino ſancta columba* (aliàs viro) *Syro?*

(aliàs, *viro*, vel, *ſuo*, quaſi Palæſtinum *ſyrum* dicere tam repugnet, quàm Gallum Celtam: Roman. Italum: quod tamen non valde repugnat.) Nec non Diodoro *e* Siculo, qui cauſſam reddit, addens, Babylonios, quòd Semiramidem fabularentur à columbis in deſerto educatam, & meminit quoque talis cultus Euſebius *f*, & Lucianus *g*, (dicens Reginam verſam in columbam, vel cultam columbam propter caſtitatem *h*, ipſumque nomen Semiramis, dicitur ſignificare avem & columbam) & Juſtinus Martyr *i*, & Athenagoras *k*. Hoc inquam poſito, ait videri hoc loco Davidem velle dicere, utentem futuro pro præterito: Quando inter medios hoſtium terminos pauci, imbecilli inſtar dormientium, languidi degeretis, tamen eratis Palæſtinis timoris, ac veluti religioni, non ſecus ac alba columba, cujus vel plumas evellere, & pennas detrahere nefas erat. De terrore hoſtium populi Hebræi plura ſunt teſtimonia *l* Et *columbæ* nomine Babylonius Rex in Scripturis quandoque deſignatur *m*. Pintus *n*, accipiens nominis Hebræi ſignificationem pro labiis humanis, elicit iſtam ſententiam: Si quum de vobis homines detraxerint, quieveritis inter ea labia, non voſmetipſos defendentes, eritis columbis albis ſimiles, eoque magis celebrabitur fama nominis veſtri, quò depreſſior videbitur. Verumtamen licet Hebræa dictio poſſit adeo multa ſignificare, nec reſpuendi ſint penitus qui ex ſingulis extrahuntur ſenſus, ſi alioquin nihil repugnas contineant, ille maximi faciendus, & ſolus litteralis habendus, qui congruit cum ſignificatione, quam Interpres elegit. Itaque nec collæ, aut tripodes, nec labia oris noſtri litteralem nobis pariunt per ſe intentum ſenſum, præſertim etiam quum Patribus penitus incognitus ſit. Super nomine *cleros*, quod Græcum eſt, ſed ab Interprete retentum, qui alicubi vertit *terminos*, & alibi *ſortes*, extrui debet litteralis ſenſus Ambroſius *o*, recitans hunc locum, legit *ſortes*, aliquando *p*, *cleros*. Pſalterium vetus S. Germani Pratenſis, teſte Genebrardo, *inter medium ſortium*. Quare licet exponere hunc locum, retenta ſignificatione *ſortis*, ac *termini*; tùm etiam, quoniam auctore Suida, κλῆρος, eſt quoque τόπος, κτῆμα, κληρονομία, μέτρον βῆς, præter alias notiones, quæ non faciunt ad rem. His ſignificationibus congruunt expoſitiones, quas annotatione præcedente approbavi, ex quibus una eſt Genebrardi, quàm hìc fuſiùs retuli, nec ab iis diſcrepat Guevara, niſi quòd ad Eccleſiam potiſſimùm accommodari debent, quæ ille ad Hebræos, qui typus Eccleſiæ fuerunt.

Non arbitror vim fieri debere in forma duali nominis שפתים *ſchephathajim*, ad probandum non debuiſſe verti *ollas*, quoniam hæ non duæ, ſed plures ſunt *q*: nam *termini* quoque ſunt plures, poteſtque aliquis eſſe in trivio, & in confinio multiplici. Alioqui cur numquam LXX. & noſter Interpres dualem expreſſerunt? Id non fecerunt, quia non alio numero repererunt dictam vocem, nec aliter vertere neceſſe fuit, quàm numero indefinito.

Inter medios cleros.) Ἀνὰ μέσον τῶν κλήρων. Auguſt. ait expreſſus ex Græco transferri, *inter medium clerorum*, ſed tantumdem valere noſtram lectionem, non tamen ſi diceremus, *inter cleros*, quoniam *inter medium* dici ſolet de iis rebus, quæ inter ſe debent habere conſenſum. Probat aliquot exemplis, & accommodat ad ſenſum illum ſuum ſuperiùs allatum, de duobus Teſtamentis, vel hæreditatibus &c. Non videtur adeo neceſſaria notatio, ſicut nec de illo conſenſu. Idiotiſmus eſt LXX. cui ſatis Latinè reſponderet ſolum, *inter*, ſic vel magis exprimitur periculum, in cujus medio conſtituti ſint, & medii poſiti. Ambroſ. *r*, nonnumquam legit: *Si dormiatis inter cleros medii*. Legi poſtea in Gretſero noſtro *ſ*, apologiam,

a in c. 1. Hab.
Syri & Palæſtini columbas albas venerantes.
b Lib. 17.
c in Euterpe
d l. 1. Eleg. 7.
e lib. 3. c. 8.
Semiramin à columbis educatam, verſam in columbam fabula.
f 8. De præp. c. 5.
g lib. de Syr. Dea.
h in Iove tragœd.
i Apolog. 1.
K Orat. pro Chriſt.
l Exod. 15. 14. Joſue 10. 21.
Columbæ nomine Babylonius rex in ſcripturis quandoque deſignatus.
m Ier. 25. 38. c. 46. 16. c. 50. 16.
n in c. 40. Ez.
o Sp. 37. Ed. Rom. & de Tob. c. 5.
p de Tob. c. 20
In Pſ. 118. octon. 14.
Κλῆρος.
q Facit id Bellar. 2. de Verbo Dei, c. 13.
r in Pſ. 118. octon. 14.
ſ Tom. 1. pro Bellarm. l. 2 c. 13.

pro iſto præſertim loco, & aliis hujus Pſalmi, adverſus Novatorum novas tranſlationes.

Pennæ columbæ deargentatæ.) Ambroſianum Pſalterium addit. *ibi*, περιηργυρωμέναι, *circumargentatæ* כנפי יונה נחפה בכסף *canpe jonah nechpah baccheſeph*, *alæ columbæ tecta in argento*; ubi idiotiſmo Hebræo ſingulare verbum jungitur numero plurali, quod fit, quando nomen plurale diſtributivè ſumitur, ut hìc quælibet penna tecta: quemadmodum etiam in Geneſi *t*, בנות צעדה *banoth tſahbarah*, *Filiæ diſcurrit*, i.e. unaquæque filiarum diſcurrit, *Pennæ deargentatæ* ſunt albæ, unde ſic Poeta *u*, de anſere:

> „ *Atq; hìc auratis volitans argenteus anſer*
> „ *Porticibus Gallos in limine adeſſe canebat.*

Sic Theodoricus apud Caſſiodorus *x* equos *argenteo colore* veſtitos dixit, ideſt, albo.

De columba diſſerit accuratiſſimè ſupra omnes Ulyſſes Aldrovandus *y*. Nos pauca nunc dumtaxat propoſito noſtro neceſſaria. Conſtat laudatiſſimum animal, & Deo in paucis quodammodo charum. Credi hoc poteſt apocrypho licèt Eſdræ libro *z*, in quo eſt, ſic Deum ſibi ex omnibus volatilibus nominaſſe columbam unam, ut ex arboribus vitem, ex floribus lilium, ex pecoribus ovem, ex populis Hebræum, ex civitatibus Sion, &c. Indicio ſunt multa, quæ Scripturæ tradunt de columba tùm ad ſacrificia *a*, tùm ad ſignum ceſſantis diluvii *b*, tùm ad teſtimonium ſub perſona Spiritus S. *c*, de ſanctitate Chriſti: tùm ad commendandos mores *d*, tùm ad celebrandam ſponſam Eccleſiam *e*, & quòd quum velum Templi ſciſſum eſt in Chriſti Paſſione, columba Templum egredi viſa eſt, ut prodidit Ephrem *ſ*, volat ocyſſimè:

> „ *Radit iter liquidum, celeres neque commovet alas g.*

Idcirco Vates noſter optabat *h*, ſibi *alas ut columbæ*: cujus & collo nonnumquam epiſtolas obſeſſi ad auxiliares amicos illigatas miſiſſe traduntur in hiſtoriis, ut Hircius & Brutus *i*, in obſidione Mutinenſi: & eadem alii, aliique de cauſſis idem factitarunt, ut ſcribunt Varro *K*, Ælianus *l*, Sabellicus *m*, Martinus Polonus, (in Chronico) Sigiſmundus Liber Baro *n*, Mœrendo, gemendo *meditari* videtur *o*, & vocem ipſam quæ Hebraicè eſt יונה *jonah*, quandoque uſurpant Hebræi pro *mœrore*. Gregalis eſt, ac ignotam ſi ſe immiſceat, primùm perinde ac ſi oderit, verberat, & erectis horret pennis. Terræ non immoratur, niſi ad pabulum. Lavat corpus & inſpergit humectum pulvere. Fœtorem omnem expellit. Connubia cœpta numquam violat, quamvis ſalaciſſima. Diligit impensè prolem, tum mas tum fœmina, & hi mutuo degnat amore. Videri poſſit ea de cauſſa præcepta ejus oblatio à muliere poſt partum *p*, ceu piaculum amiſſæ virginitatis; & aliàs ab aliis, ut Deo tamquam conjugi firmiter jungi viderentur, ſed nonniſi ea ætate, qua nondum natura ſalax, ſciret libidinem, ut notat Bernardus *q*. Admodum timet, ac imbecillis eſt *r*. Clementia & manſuetudine præſtat, humaniſque delectatur. A ſimplicitate laudare Chriſtus videtur *ſ*, quum vituperet Oſeas *t*: Sed Chriſtus ſine temperamento ex ſerpentina prudentia non laudat. Symbolum felicitatis habebatur ab Hebræis, apud quos qui ditiores erant, ejus alas gypſo illitas affigebant tectis, ut poſt Euthymium narrat Pierius *u*.

Porrò Theodoretus *x*, myſticam reddens cauſſam, quare juſſus ſit Abraham *y*, ſacrificare vaccam, capram, arietem, turturem, columbam, ait ſignificata per hæc ea quæ familiæ ipſius obventura erant, per tria prima animalia, tres generationes in incolatu: per turturem, egreſſum populi & peregrinationem in deſerto, quo turtur delectatur: per columbam, generationem illam, quæ terram promiſſam accepit: manſuetum enim eſt, inquit, hoc animal, & domeſticum. Ex his, & ſimilibus perſpici poteſt, quare columba in exemplum adducta ſit melioris fortunæ, & ea quidem, quæ albi coloris eſt, quoniam, ut prædixi, denotat color hic res ſecundas, ut adverſas ater. Lege de colore albo Roam *z*, noſtrum, & quæ diximus ad Acta *a*, Apoſtolum.

Idiotiſmus Hebræus.
t c. 49. 22
u 8. Æneid.
x 4. Variæ Epiſt. 1.
y 15. Ornith.
Columba quodammodo DEO chara: & plura de ea.
z 4. Eſd.
a Lev. 5. 7. c. 12. 38. Luc. 2. 24.
b Gen. 8. 8. & ſeq.
c Matt. 3. 16 Ioan. 1. 33.
d Mat. 10. 16
e Cant. 1. & 2. & 4. & 5. 6
ſ Ser. de Paſſ.
g 5. Æneid.
h Pſ. 54. 7.
Columbarũ collo nonnumquam epiſtolæ illigatæ ad auxiliares amicos miſſæ.
i Plin. lib. 10 c. 37.
K 3. De re ruſtica c. 7.
l Lib. 9. c. 2.
m Ennea. 9. lib. 9.
n lib. de rebus Moſcov.
o Eſa. 38. 14 c. 59. 11. Nahum. 2. 7
p Lev. 12. 8. Luc. 2. 24.
A muliere poſt partũ cur oblatio columbæ præcepta eſſe poſſit.
q Ser. 5. in Cant.
r Ezech. 7. 16
ſ Matt. 10. 16.
t c. 7. 11.
Symbolum felicitatis apud Hebr. columba.
u 22. Hieroglyph.
x Quæſt. 65. in Geneſ.
y Gen. 15.
Myſt. cauſſæ de vacca, capra, ariete, turture, columba in ſacrificio Abrahæ.
z 6. Sing. c. 15
a c. 1. 10.

Ec

Et poſteriora dorſi ejus.) Hieronymus non hìc, ſed alibi *a*, vertit, *poſteriora & humeros*, & rurſus *b*, *poſteriora*, ſive *interiora dorſi ejus*. Auguſtinus, *interſcapulas*. Hebr. אברותיה *ebrothejah*, *pennas ejus*. Græcè *μετάφρενα*, quaſi *μετὰ φρένας*, & eſt pars tota corporis poſterior à collo uſque ad cinctum, quæ objicitur præcordiis à tergo, quaſi dicas, *poſt præcordia*: & rectè dicitur dorſum, aut ſcapulæ.

a in c.4.Zac. b in c.22.Ez. μετάφρενα.

In pallore auri.) Hieron. *in virore*, & alibi *c*, *In pallore*, vel, *virore*. Auguſtin. *in viriditate*, nec non Hilarius. Vaticanum Pſalterium *in ſpecie*: atque etiam Ambroſius *d*. Alii, *ut aurum fulvum*. Nomen Hebræum ירקרק *jerakrak*, *virorem* ſignificat, aut flavum colorem, ſive croceum, *χλωρότης* propriè eſt *viror*, vel etiam pallor. Videtur color non omnino purus, ſed ad alium declinans, qui vulgo dicitur, *cangiante*. Notum Diogen. apophthegma, *Pallere aurum, quia habeat multos inſidiatores*. Eſt quidem quod rutilat, fulget, fulgeſcitque nobilius aurum. Sed color in columbæ collo magis refert vilioris ac pallidi colorem auri. Suida argentum pennarum ait myſticè denotare ſimplicioribus candidioribuſq; ſimpliciora communicari Spiritus S. munera; aurum dorſi, perfectioribus altiora convenire. Hoc alii dicunt hoc loco interpretes, & alibi *e*, Hieronymus. De colli, autem coloribus, verine ſint an ſolùm *κατ' ἔμφασιν* & apparentes, Phyſicis Opticiſque diſputandum: Satis conſtat, quòd columbarum nonniſi agitata ſplendent colla, vel variè radiis percuſſa, quod & Nero Cæſar cecinit:

c Cit. loci. d in Pſ.118 Octon.14. χλωρότης. Pallere aurum, quia multos habeat inſidiatores, Diogen apophthegma. Myſtica expoſitio. e Ep.150.q.3

Colla Tyberiaca (aliàs Cytheriacæ) *ſplendent agitata columba.*

Et is quem Apulejus *f*, vocat floſculum, corvina nunc apparet nigredine, cœruleus, nunc aliis coloribus; *g*

f 2.de Aſino aureo. g Lucret.l.2

Namque alias fit uti claro ſit rubra pyropo,
Interdum quadam ſenſu fit uti videatur
Inter cœruleum virides miſcere Smaragdos.

Seneca *h*, falſi coloris ſpeciem & ponere, & ſumere ſcribit. Cicero *i*, plures ait videri colores, nec eſſe plures uno, ut remus in aqua inflexus videtur, qui revera non eſt. Hac Arceſilas, teſte Marciano *k*, permotus varietatis incertitudine, ampliùs aſtruere *ἀκαταληψίαν* cœpit. Eadem de Iride ratio, ac major multo propter fluxibilitatem ejus *l*.

h 5. Natur. hiſtor.c.5. i Cic. Aca.4 k De Nupt. Philolog. l Virg.4. Æneid.

Mille (enim eſt) *trahens varios adverſo ſole colores.* Thaumantis filiam fabulantur, quia nihil ea mirabilius, nihil obſervatu dignius. De columba non deeſt qui exiſtimet diverſis præditam coloribus, ac diverſas habere ſuperficies ex diverſarum pennularum portionibus radiantes *m*. Difficile id eſt, ac experientiæ parum congruens. Sed his immorari non vacat, ut nec myſticos perſequi ſenſus. Notat Eugubinus, alarum & pennarum vocabulis, & volucrum ut aquilæ, quodam alio Pſalmo *n*, indicari reſurrectionem, & reditum in cœlum. Sic verò & Zoroaſtrum, Magoſq; Perſarum dixiſſe Animam duas habentem alas, è cœloq; ruentem, unam amiſiſſe, conandum ſi revolare velit, ut alam recipiat.

m Aldrov. meminit 15. Ordith.c.11. n Pſ.102.5. Myſticæ expoſitiones de aliis & pennis.

Verſ. 15.) Dum diſcernit cœleſtis Reges ſuper eam, nive dealbabuntur in Selmon.

Dum habitator cœli, atque omnipotens DEUS & Chriſtus pro ſua pugnabit Eccleſia, diſcernens ac diſſipans potentes in terris, tùm Dæmones, tùm impios homines adverſarios, ipſa Eccleſia quodammodo niveſcet, ac lætabitur mirificè felix quo ſolet pacto Selmon, per ſe alioqui cavernoſus, & umbroſus mons, nive ſplendeſcere. Theodoretus & Euthymius explicant de miſſione Spiritus S. in Pentecoſte, quando Apoſtoli, qui Reges ſunt, & Principes conſtituti ſuper Eccleſiam *o*, in Selmon, i. e. in Jeruſalem, linguarum diſcriminis gratiam acceperunt, & iis deinceps orbis regna diviſa ſunt, & ceù nix, tùm ſanctitate, tùm nominis celebritate evaſerunt. Accedit Hieronymus & Auguſtinus: ſed ille, juxta etymologiam *Selmon* pro umbra, notat imperfectionem ſcientiæ in hac vita, hic gratiam Spiritus S. obumbrantis, vel etiam Chriſti, quia quum umbra conſtet lumine, & corpore, illud, quod *in principio erat Verbum*, atque lumen verum, ut umbraculum meridianum fieret nobis, *Verbum caro factum eſt, & habitavit in nobis p*. Hilarius extendit ad omnes, qui priùs dicebantur *ſpolia*, & ab Apoſtolis converſi ſunt: futuros Reges ſuper Eccleſiam, quæ per eos pulchra fit, & dealbandos nive felicitatis *in Selmon*, i. e. in pace; ſic enim eam vocem exponit. Arnob. ait præcedente verſu notatum, quòd mali Doctores ut Scribæ ac Phariſæi, habebant ſolam ſpeciem doctrinæ & pietatis, ceù *pennas deargentatas*, & *pallorem auri*; hìc autem dandos veros Doctores, quorum opera ceteri vero colore albo imbuantur.

Senſus loci. o Pſ.44.17. Selmon etymologia. p Ioan.1.14.

Omnes boni ſenſus, ſed primus magis ad litteram, quem Eugubinus tradit, & Genebrardus; licèt ſemper ſub typo Hebrææ proſperitatis, de qua Vatablus, & ſimiles Hebraizantes dumtaxat interpretantur. Et favet Paraphraſis Chaldæa. Cajetanus accipit de quinque regibus, quos Joſue devicit, & de *lapidibus grandinis*, quos immiſit *q* Deus. Rabbini aliqui de tempore Antichriſti: & alii aliis variis modis, quos refert Auctor Theſauri Hebraicè verbo פרש *paraſch*. Alium adhuc lege paullo poſt ad ea verba *nive de albabuntur*.

Senſ. litter. q Ioſ.10.11.

Dum diſcernit.) בפרש *bephareſch*, Ἐν τῷ διαστέλλειν. Hebræum verbum ab aliis qui de Hebræo vertunt, exponitur, *extendere*, *diſſipare*, *diſpergere*, *frangere*, *conterere*, *percutere dividere*; (quod ultimum eſt Hieronymi) & in deteriorem ſumunt partem contra Reges, qui adverſabantur Synagogæ, & qui poſtea Eccleſiæ, quaſi vel ſternerentur, vel velut in triumpho ducerentur. Secuti ſumus hanc acceptionem in allato primo ſenſu, licèt eum non adeo multi ſequantur, ſicut ſecundum. Significat Græca vox *διαστέλλω*, non tantùm *mando dimiſſis huc illuc nuntiis*, & *ſuis terminis ac finibus deſcribo*, *limito*, &c. item *decerno*, *deſtino*, quæ notiones juvant ſecundum ſenſum, verùm etiam *diduco*, *aperio*, *divido*, *ſeparo*, *diſtermino*, *diſtendo*, quæ primum illuſtrant. Lege Commentarium Græcæ linguæ Budæi. In Pſal. 49. *r*, *diſcernendi* verbum דין *din*, & *διακρῖναι* ſignificat *judicare*: *Advocavit cœlum deſurſum, & terram diſcernere populum ſuum*: immo, ut exponit Chryſoſt. *ſ*, *damnare*, & *punire*. Et in Pſal. 42. ubi legimus *t*: *Judica me Deus, & diſcerne cauſſam meam* Græcè eſt, Κρῖνόν μοι ὁ Θεὸς, καὶ δίκασον τὴν δίκην μου: Hebr. ריבי *ribi*. Cognationem habet cum פרש *paras*, aliud verbum פרץ *parats*, à quo locus, ubi victoriam retulit David de Philiſtæis, nominatus eſt בעלפרצים *Baalpharatſim*, quia *diviſit Dominus*, inquit David, *inimicos meos coram me, ſicut dividuntur aquæ u*: *Propterea vocatum eſt nomen loci illius Baalpharaſim*. Chald. *Fregit Dominus odientes me ante me ſicut frangitur vas teſtæ, quod repletum eſt aquis: propterea vocavit locum illum* planiciem rupturarum.

διαστέλλω. r verſ.4. διακρῖναι. ſ in Pſ.49. t verſ.1. u 2.Reg.5.20

Cœleſtis.) Græcè, Ἐπουράνιος. Hebr. שדי *ſchadai*. Auguſtin. *Super cœleſtis*. Hieron. *Robuſtiſſimus*. Alii, *Omnipotens*, vel à שדה *ſcadah*, eſt *vaſtator*, vel à ש *ſchin*, & די *dai*, *ſufficientia*, *cui ſatis*, ſeu *αὐτάρκης*. Nomen שדי *ſchabai*, valde conveniens propoſito de Regibus ac Tyrannis crudelibus diſſipatis, fractiſque. In Pſal. 90. *x*, vocant LXX. Θεὸς τοῦ οὐρανοῦ, quem pariter Hebr. textus nominat שדי *ſchadai*, *in protectione Dei cœli commorabitur*. Ubi Aquila, teſte Hieron. *y*, reddit ἄλκιμον, quod nos, inquit Hieron., *robuſtum, & ſufficientem ad omnia perpetranda* accipere poſſumus. Remotiſſimus ab inferioribus his eget minimè, atq; fortior, ſicut & ſuperior, habetur maximè à Gentilibus, quia alia in terris ac inferis agnoſcebant Numina: & ex *Diis ſublimibus* putabant inimici Hebræor. eſſe Deum ipſorum *z*, & *ex Diis montium a*. Hinc fit, ut *cœlum* aliquando pro Deo ipſo ponatur abſolutè *b*: licèt Latinus Interpres *DEI* interdum nomen addat, ut in libro Machabæorum *c*: *Non eſt differentia in conſpectu DEI cœli liberare in multis, & in paucis*, ἐναντίον τοῦ οὐρανοῦ. Sæpè vocatur *Deus cœli*, quando ſermo eſt de Gentilibus, quòd talem magis timebant: & inter cauſſas, cur jubeat Chriſtus ut orantes dicamus *Pater noſter qui es in cœlis d*, hæc eſſe poteſt, ut cogitemus & verum Deum, & maximè potentem.

x verſ.1. y Epiſt.136. ἄλκιμος. z 1.Reg.4.8. a 3.Reg.20.23. Cœlum pro Deo ipſo. b Luc.15.18 c.20.4. c 1.Machab.3.18. Cauſſa cur jubemur orantes dicere, Pater noſter qui es in cœlis. d Matt.6.9.

Super eam.) בה *bah*, *in ea*, ἐπ' αὐτῆς. Præpoſitio *ſuper*, indicat ſenſum ſecundum ac tertium, quaſi ſuper Eccleſiam conſtituantur Reges, hoc eſt, rectores. Verùm dici poteſt, *ſuper*, idem eſſe quod (juxta vel contra) i. e. *Dum diſcernit Deus*, hoc eſt, diſſipat, perdit, &c. *Reges ſuper eam*, nimirum Eccleſiam (quæ *ſpecies domus* antè

vocata, & aliis nominibus,) qui juxta ipſam erunt, & ſuper eam, atque contra irruent. Nonnumquam utitur quoque particula, *ſuper*, Interpres, pro *in*, verbi gratia, *Anima autem mea exultabit in Domino, & delectabitur ſuper ſalutari ſuo a*.

a Pſ.34.9.

Nive dealbabuntur.) תשלג *thaſchleg*. Hieron. *Nive dealbata eſt*. Alii, *Ningere faciebat*: vel *Albeſcebat*, ſeu *candeſcebat nivis inſtar*. Verbum eſt futuri temporis, eſſeque poteſt & ſecundæ perſonæ maſculinæ, & tertiæ fœmininæ. Recta conſtructio requirit ſecundum, ob proximè præcedens בה *bah*, ut nempe ſqualida priùs Eccleſia dealbata ſit. Quamquam per Apoſtrophen dirigi ſermo poſſet aut ad Iſrael, ut voluit Vatablus, & ſub typo ejus ad Eccleſiam, quaſi dicat: Tunc ò Iſrael, vel potius Synagoga & ò Eccleſia, dealbata es, ſive dealbaberis: aut ad Deum; Tunc ò Deus reddes candidos fideles tuos.

Quid ſi addatur & hic ſenſus: Tunc ninges Deus, & Reges hoſtes Eccleſiæ ningentur, grandinabuntur, lapidibus grandinis operientur, & opprimentur, ſicut ætate Joſue *b*, de quibus & Cajetanus putat hic agi. Quum Apollinis templum Brennus vaſtaſſet, à Pythia reſponſum ferunt: Ἐμοὶ μελήσει ταῦτα καὶ λευκαῖς κόραις. *Mihi cura iſta erunt albiſque virginibus*; vel, ut vertit Cicero *c*: *Ego providebo rem iſtam & albæ virgines*: mox alba Gallis oblata ſpectra eſſe cum armis, & eorum funditus exercitum nivium vi adobrutum periiſſe. Obſtare videtur, quod ex collatione cum Selmon nivoſo monte, immò & cum aliis, quidam paullo poſt longè nobilior celebratur mons, & multo felicior. Alioqui quadrat ſanè ſenſus hic cum expoſitione prioris membri, *Dum diſcernit cœleſtis reges*, i. e, dum diſſipat ac perdit hoſtes. Reſponderi poſſet, ex occaſione Selmon, digreſſum eſſe David ad laudes Eccleſiæ ſub epitheto, & appellatione *montis*. Sola minùs placet hæc expoſitio novitate; quum tamen nullam vel editioni noſtræ vim, nullum ipſi veritati videatur incommodum, aliorumque interpretationibus afferre. Legi poſtea Hieronymi Oſorii Paraphraſin, quia hic mihi ſenſus attingi videtur. Quum Reges, inquit, judicio divino propter ſcelus in cœleſtem Rempublicam conceptum diſcordes extiterint, tu Domine inaniſſimis eos cogitationibus inflatos denſis nivibus obrues, ut conglaciati frigoribus evertantur.

b Ioſ.10.11. Pythiæ reſponſum Brenno Apollinis templi vaſtatori. c de Divin. Nivium vi adobrutus exercitus.

In Selmon.) Quum ſit nomen hoc Hebræum retentum, non dubito montis Ephraim proprium eſſe ſic appellati, juxta trajectum Jordanis, qui mons ferè perpetuis candebat nivibus: ſed per ſe, ac ſine illis cavernoſus erat, horridus, caliginoſus, umbroſus, quaſi צלם *tſelem*, ab umbra cognominatus. Ex eo monte Abimelech, omniſque populus eum imitatus, præciderunt ramos arborum ad incendendos adverſarios *d*. Tunc verò ſuppleri debet comparationis particula, *ſicut* ideſt, ſicut in Selmon eſt nix: vel proverbialiter *de albari in Selmon* eſt, recreari, feliciter agere, &c. autè contrario, affligi, deleri, &c.

d Iud.9.48.49. Dealbari in Selmon, ut ſumatur.

Rabbini ſumunt appellativè, ut ſenſus ſit, DEI domum, & hæreditatem, & ſynagogam dealbandam, recreandam, beneficiis afficiendam (quam LXX. multitudinis numero ſignificare voluerunt.) *In Selmon*, ideſt, quum verſaretur priùs in umbra, & in obſcuro, ac infelici rerum ſtatu, quaſi צל מות *tſal maveth*, *umbra mortis*, ut vertit quoque, quamvis aliis verbis, Chaldæus. Favent Gloſſa Interlinearis, Lyranus, Burgenſis, Hugo Cardinalis, Carthuſianus, Titelmanus, Varlenius, & alii, quos priùs dixi. Hieronymus & Auguſtinus etymologiam eamdem ſecuti ſunt, licèt ſenſu diverſo. Ambroſius *e*, accedit aliquo modo ad Hieronymum, explicans, *nive dealbari in Selmon*, i. e. inumbratione, quam dicit eſſe præſentem vitam. Alia notatio Hilarii, de qua quoque ante meminimus, pro pace, non eſt ex צלמון *tſalmon*, ſed שלמון *ſchalmon*. Qui Arnobius dicitur, ſed revera non eſt, ait, *Selmon*, locum eſſe, in quo purificabantur Proſelyti, vel ii, qui fatebantur gravioribus ſe pollutionibus inquinatos: velle autem prophetam, κατ' ἀντίφρασιν, omnem locum, in quo ii qui nigrificarunt ſe peccatorum ſordibus, dealbentur. Hoc de Selmon qui aſſerat, præter illum Auctorem, non legi, nec credo.

e in Pſ.41. Selmon qui locus.

Verſ. 16.) Mons Dei, mons pinguis, mons coagulatus, mons pinguis.

Mons nivoſus Selmon, ex quo tracta comparatio eſt, præbuit occaſionem tranſeundi ad alium feraciorem montem Baſan (hìc enim *pinguem* ſonat) ita ut, ob rerum affluentiam, populus Hebræus dici poſſit ſic Dei beneficiis opimari quodammodo, ut eſt mons ille ferax ac frugifer. Pinguior Eccleſia repleta *adipe & pinguedine f*, donorum divinorum: ſive ingrediatur, ſive egrediatur, *paſcua* reperiens *uberrima g*: delectata *in craſſitudine h*: à fructu *frumenti*, *vini* & *olei* (Sacramentorum) *multiplicata i*: ſaginata corpore & ſanguine Chriſti, meritiſque ipſius: ad terram viventium, *lacte ac melle manantem k*, invitata: munita ſimul, & circumvallata præſidiis, ideoque inexpugnabilis: qua pote *ſupra montem poſita l*, immò mons altiſſimus, & fundamenta habens in montibus *m*: attollens ſe altiſſimè per contemplationem, & removens ab inferioribus omnibus. Nota hæc ferè Patrum Græcorum maximè communis de Eccleſia vel Doctoribus ejus interpretatio: qua de re Interpretes Eſaiæ *n*, præſertim Chryſoſtomus & Cyrillus; noſque ibi aliquando, & Origenes *o*.

f Eſ.92.6. g Ioan.10.9. h Eſa.52.2. i Pſ.4.8. k Ex.3.8.17 c.13.5. & al. l Matt.5.14. m Pſ.80.1. n cap.2. o 5.cont.Celſ.

Sed quidam ex Latinis, ut Hilarius, accipere *montem* videntur pro beatitudine cœleſti, & nonnulli pro Chriſto ipſo, quibus & idem favet Doctor, & Arnobius, & apertè Hieronymus, & Auguſtin. juxtà Eſaiæ *p*, vaticinium de monte Domini *præparato in vertice montium, elevato ſuper colles*, ad quem fluant omnes gentes. Eadem Aponii *q*, de hoc loco ſententia, & Bernardi *r*. Eſt mons Dei, inquit Aponius, quia *plenitudo divinitatis habitat in eo ſ*: uber parvulis animabus Apoſtolica ubera porrigendo: creatus, firmioribus ſolidum cibum præbendo carnis ſuæ.

p cap.2.2. q l.3.in Cant r 1.ſer.in ad Quis aſcendet, &c. ſ Coloſſ.2.9

Contra Auguſtin. *incaſeatum* dicit propter parvulos, quibus lac gratiæ delectabilis de viſceribus maternis datur: *uberem* ad roborandum, ac ditandum donorum excellentia. Bernardus, *Montem* ſublimitate, *coagulatum* multorum congerie, *pinguem* charitate.

Mons Dei.) Putat Auguſt. melius eſſe, ſi legamus *montem*, & referamus ad Selmon, de quo propriè extremo verſu, & id ferre Græcum textum, in quo eſt ὄρος neutrius generis. Sic quoque legitur in Pſalterio Vaticano & Ambroſiano. Aquieſcendum in editione vulgata: nec ſanè ita bene dicitur quis *dealbari nive in montem*, &, ut prædixi, ſenſus eſt cum comparatione ad Selmon, & cum tranſitu ad alium ab eo diverſum montem.

Mons pinguis.) הרבשן *harbaſchan*. Dixi quoſdam legere in Accuſativo *montem pinguem*, vel *uberem*, & nonnullis videri proprium nomen. Nullum video incommodum in ſecundo, quia & aliàs lego poſitam pro nomine proprio nominis ipſius etymologiam à Septuaginta, ut, *Factus eſt in pace locus ejus t*; Ἐν εἰρήνῃ. Hebr. בשלם *beſchalem*, *in Salem*, pro qua Chaldæus habet, *in Jeruſalem*: erat enim unum de nominibus ejus. Igitur eodem nunc modo Septuaginta dixerunt ὄρος πῖον, habentes rationem ſignificationis, & ſcopi, quem vates intendebat. Non inveriſimile, alluſionem contineri ad regionem omnem Baſan, cum monte cognomine, ubi Og regnabat: ſicque innui, Eccleſiam Dei, occupaturam Gentes, quæ cæſæ gladio Spiritus, quod eſt verbum Dei *u*, & mortificatæ deinceps in anima, repleantur cœleſti adipe, & pinguedine, ut erat omnis regionis Baſan uberrimum ſolum, paſcuis in primis lætum, & conſtabat ſexaginta Urbibus, quas alti muri, portæ, vectes muniebant, quum ea populus Hebræus vaſtavit *x*. Typus Eccleſiæ, Sion, qui mons nihil habebat fertilitatis at ob gratiam inde diffluentem ad omnes, quia Deus eum incolebat, comparari potuit cum Baſan, immò, ut eſt verſu ſequenti, cunctis longo intervallo præponi. Coaluit primùm Eccleſia ex abjectis hominibus, & infœcundis, ſine facundia, potentia, ſplendore generis, &c. Verumtamen nec Baſan, nec omnia mūdi regna comparari ullo modo cum ipſa poſſunt, propter ipſius auctorem, & præſidem Deum, & Chriſtum. *De Sion enim exiit Lex y*, *illic mandavit Dominus benedictionem, & vitam uſque in ſæculum z*, dum divina ibi myſteria celebrata ſunt miſſus Spiritus S. *a*, diſcipulorum habiti conventus ſacri.

t Pſ.75.3. u Eph.6.17. Hebr.4.12. x Deut.3.3.4.5. Sion mons parum fertilis, ut Eccleſiæ typus. y Eſa.2.3. z Pſ.132.3. a Act.2.2. & ſeq.

Mons

Mons coagulatus.) נבננים *gabnunnim*, τετρωωμένον. Hieronymus & Felix, *Mons excelſus*: qua ratione item Chaldæus: *Mons qui habitat in excelſis*. Pagninus accedit, dum exponit, *Mons gibborum*. Eodem ferè modo, alii Hebraizantes, *Mons excelſorum*, vel *celſitudinum*; *Mons in juga aſſurgens*, *& gibboſus*. At ex Patribus, qui ſequi ſolent editionem Græcam, paullo aliter aliqui vertunt. Hilarius, *Mons conſecratus*. Et id quod eſt paullo poſt, *Montes coagulatos*, reddit, *caſeatos*: dicitque quod Græcitatis ſermo utrumque complectitur, hoc eſt, & coaguli, & caſei ſpeciem. Ita præterea legit Auguſtinus, *Mons incaſeatus*, & *Montes incaſeatos*. Aponius a, *Mons creatus*. Omnia homonymia ex Hebræo naſcitur, nam גב *gab*, *excelſum*, *altum*, *eminens*, ſignificat, ut dorſum in animali, ſupercilium in oculo, item gibbum, ac dorſum ipſum, & גבן *gibben*, *gibboſus* eſt: Latina, ut videtur, voce de Hebraica mutuata. Ex eadem radice deducunt aliqui גבינה *gebinah*, aut גבנה *gebinnah*, *caſeus*, ab eminentia, nec non גבעין *gabaun*, ejuſdem ſignificationis: quod alii tamen malunt *excelſum* ſignificare. Septuaginta, Caſei ſunt notionem amplexi, ſiquidem τύρος *caſeus*, & inde τυρόω *coagulo*, in caſeum cogo, lac in caſeum denſo. In libro Job b, *Caſeus* Latinè eſt, ubi Græcè τυρὸς. Et, *coagulaſti*: ubi Græcè ἐτύρωσας. Hebraicè autem pro *caſeo* גבנה *gebinnah*. In Pſalmo 118. c. *Coagulatum eſt ſicut lac cor eorum*, ἐτυρώθη. *Mons* itaque *coagulatus*, & *caſeatus eſt* qui caſeis abundat. Voluit forſitan Hilarius, eumdem putans eſſe Montem Selmon, & hunc, interpretans *pacem*, ut vidimus, *conſecratum* dici, ut ipſe legit, quia propter copiam paſcuorum abundat pecore, & armento, quæ pacis tempore affatim paſcuntur, & offerri Deo ſacrificii nomine poſſunt. Aponius, cur *certum* dixerit, neſcio, niſi mendum dicas, pro *creatus*, ideſt concretus. Eugubinus immerito reprehendit LXX. & conſequenter Editionem vulgatam, credens potiùs Rabbinis, denotari montem gibboſum, & præaltum, & quidem nomine Gabaon, ſed ineptè. *Gabaon* enim eſt Hebraicè גבעון *gibbhon*.

a l. 3. in Cant.
Gibboſi vox Latina ex Hebraico mutuata.
b cap. 10. 10.
Τυρὸς.
Τυρόω.
c verſ. 70.

Mons pinguis.) Et hìc repetitur בשן *baſchan*, de quo priùs.

Verſ. 17.) Ut quid ſuſpicamini montes coagulatos?

Mons, in quo beneplacitum eſt Deo habitare eo: etenim Dominus habitabit in finem.

NOn eſt quod tanti quiſquam faciat aliorum quorumlibet ubertatem montium: præſtàtis longiſſimo intervallo hac in re, quem ſibi Dominus delegit velut fixam ſedem. Obvia faciliſque & ab omnibus approbata ſententia, nec eſſe quod ullus ex hoſtibus inſultet populo Dei, ſeipſum dilaudet, ſibi placeat, ſe præferat, non Judæorum ſynagoga, non ſecta Hæreticorum, non ſuperſtitio Paganorum. Coaluit, & coagulata eſt religio Chriſtiana quodammodo per fidem: pinguis effecta per bona opera, & aliis modis, quos antè dixi.

Quod ſi de Chriſto *mons* ille ſumatur, nullus debet illius juſtitiam cum aliorum Juſtorum comparare juſtitia. Sumus enim omnes *Juſtitia Dei in ipſo* d, & *illuminat ipſe*, & quidem *mirabiliter*, *à montibus æternis* e, dando ſanctis vitam æternam, atque per eos ſanctarum Scripturarum auctoritatem conſtituens: & homines ſancti *lumen* ſunt f, ſed una *lux vera omnem hominem illuminans* g: montes multi, ſed unus in vertice montium h. In aliis habitat Deus, ſed in iis per ipſum, *in ipſo corporaliter plenitudo divinitatis* i.

d 2. Cor. 5. 21 & 1 Cor. 1. 30
e Pſ. 75. 5.
f Mat. 5. 14.
g Joan. 1. 9.
h Eſa. 2. 2.
i Coloſſ. 2. 9.

Montem itaque ſuſpicetur alios montes, tamquam Chriſto ſuperiores. Nemo cum Joanne Baptiſta, Elia, Jeremia, ullove Prophetarum conferat k: multo minùs audeat blaſphemare, (In principe Dæmoniorum ejicere Dæmonia l:) nemo erret erroreſve ſpargat contra Chriſti Incarnationem, veramque Humanitatem, & Divinitatem, in hypoſtaſi Verbi. Hæc, hiſque ſimilia colliguntur ex citatis Patribus: ultimum, præſertim ex Hilario. At Genebrardus putat eſſe correctionem rhetoricam, quaſi dicat, Dixi *montem coagulatum*: cur aliquis tam craſſa Minerva intelligit me? *Montem* loquor Deo charum, & ſpiritualia cogito, enuntioque non carnalia: ſcilicet vel de Eccleſia, vel de Chriſto. Hac ratione ſenſus hic recipi poteſt, ut nempe Patrum expoſitiones accommodatur. Hoc ſemper obſervandum, ut juxta unanimem Patrum conſenſum Scripturis ſenſum demus.

k Mat. 16. 14
l Mat. 12. 24

Ut quid ſuſpicamini.) ἵνα τί ὑπολαμβάνετε. Symmachus ἵνα τί περιεργάζεσθε, *ut quid affectatis?* Aquila, Ἐις τί ἐρίζετε, *ad quid contenditis?* Chaldæus: *Dixit Deus. Quare ſubſilitis montes excelſi*, &c. Hebraicè, למה תרצדון *lammath theratſedun*. Hieronymus: *Quare contenditis montes excelſi adverſus montes, quem dilexit Deus ut habitaret in eo*, &c. Hilarius, *Ut quid ſuſpicit*, (aliàs *ſuſpicitis*) *montes caſeatos*, &c. Caſſiodorus: *Ut quid ſuſcepiſti nos montes uberes?* quaſi per Proſopopœjam loquantur alii montes, refutantes ſui comparationem cum illo alio à quo ſunt infinitis partibus minores. Pſalterium Vaticanum: *Ut quid ſuſcipitis montem urbem* (nempe alium præter illum excellentem, &c.) Pſalterium Ambroſianum: *Ut quid ſuſpicitis montem uberem*. Cur alium miramini? Eodem legiſſe Arnobius videtur modo, ſed *montes* in plurali, dicitque argui qui plurale faciunt Deitatem. Hebræum verbum, Campenſis (quem Calvinus, reprehendens editionem noſtram, ſequitur,) & Vatablus vertunt *invideris*. Alii ex Rabbinis, & Hebraizantibus cum Chaldæo, *exilitis*, *ſaltatis*, ideſt inſultantis præ deſiderio perdendi montem, quem amat Deus? aut humiliatis, ſive humiliare conamini, aut intentis oculis inſpicitis expectatiſque? Pagninus, *deſpicitis*. Verſio noſtra optima, è Græco ſumta, cum LXX. Hebræum verbum quod hìc ſemel tantum reperitur, per ὑπολαμβάνετε reddiderint, quod inter alia *ſuſpicari* ſignificat. Eodem notio ejuſdem pertinet, ut ſit *exiſtimare*: Item *alterius ſermonem veluti excipere*, & *ei reſpondere*: quod uno verbo Latini boni Auctores dicunt, vel *excipere*, vel etiam *ſuſcipere*,

Ὑπολαμβάνειν.
Excipere, ſuſcipere, quid ſint.
m Virgil. 6. Æneid.

m *Suſcipit Anchiſes, atque ordine ſingula pandit*.

Et quoniam qui ſuſpicatur, id non raro facit, vel ſimul hoc ipſum miratur, ac ſuſpicit, propterea aliæ Latinè vel Patrum, vel Pſalteriorum interpretationes exiſtere potuerunt præter noſtram per verba *ſuſcipiendi*, & *ſuſpiciendi*. Non abhorrent à noſtra verſione aliæ Græcè, nec Chaldæa, nec Hieronymi. Contentioſus enim eſt omnis ſuſpicax. Apud Lucam legimus n: *Suſcipiens autem Jeſus*; ſicut Balaam dicitur locutus *aſſumta parabola* o.

n c. 10. 30.
o Num. 23. 7. 18. cap. 24. 3. 20. 23.

Montes coagulatos.) Caſum rectum fecit Hieronymus, & Chaldæa paraphraſis, & alii. Sed ſine jactura ſententiæ, & vertit Hieronymus, *Excelſi*. Aquila, ὠφρυωμένα, *Supercilioſi*.

Mons in quo beneplacitum eſt Deo habitare in eo.) Hebraicè ההר חמד *hahar chamad*, ſupple אשר *aſcher*, *Mons (quem) deſideravit*. Hieron. *Quare contenditis montes excelſi adverſus montem, quem dilexit Deus, ut habitaret in eo?* τὰ ὄρη, nempe ἐρίζετε ὄρη *contenditis*: Aquila, *montes contra montem*, ὃ ἐπεθύμησεν ὁ Θεὸς τοῦ καθίσαι ἑαυτὸ (aliàs ἐν αὐτῷ.) Hebræum חמד *chamad*, bene expreſſit Aquila. Hieronymus forte abſtinuit ab imperfectione, quam importare videtur deſiderium velut rei abſentis, & quæ deſideranti ſit jucunda, vel utilis, &c. Verbum autem εὐδόκησεν, quo LXX. ſunt uſi, denotat divinæ voluntatis beneplacitum, atque amorem, & dilectionem puram. Illa verò (*In quo* & *in eo*) non ſunt Scripturarum propria, ut hoc loco putavit Caſſiodorus, ſed Hebræis Græciſque ſatis uſitata.

Hebraiſmus Græciſmus.

Etenim.) אף *aph*, *Etiam*, *certe*, lege verſum nonum.

Habitabit.) Vel *ſedebit*, ex vi verbi τοῦ καθίσαι. Aquila, vel *erit ut in tabernaculo*, κατασκηνώσει.

In finem.) *Semper*, ut vertit Hieronymus. In Sion, diu, & donec nova ſuccedat lex, vel ratione rei per eam adumbratæ quæ eſt Eccleſia, quo pacto lex ſcripta dici ſolet *æterna*: vel in hac Eccleſia juxta promiſſionem Chriſti p: vel in Chriſto ipſo, prout ante dictum eſt, & ſuper quem Joannes vidit *Spiritum ſanctum manentem* q, & in corpore quod accepit de ſancta Maria Chriſtus, manet ſemper, quia cum eo eſt evectus in cœlum, inquit Hieronymus. Poſſunt & hæc transferri ad Euchariſtiam quæ pinguis eſt, & in qua ſemper Chriſtus habitat.

Lex ſcripta quomodo dicatur æterna.
p Mat. ult. v. 20.
q Joan. 3. 33

Verſ. 18.

Verſ. 18.) Currus Dei decem millibus multiplex: millia lætantium: Dominus in eis: in Sina, in Sancto.

EST *mons, in quo beneplacitum eſt Deo habitare in finem*, ſemperque, ac in eo ſedere, ſive Chriſti Humanitas, ſive Eccleſia, ſive etiam cœlum empyreum beatitudinis locus innumerabili vallatus Angelorum multitudine collætantium cum ipſo: ſicut olim in ſancto Sina comites adhibuit Deus, dum legem daret: & poſtea eoſdem in Sanctuario ſui tabernaculi ac templi. Itaque multis præſidiis Deus Chriſtuſque inſtruit Eccleſiam ſuam.

Angeli currus Dei hìc dicti.
Aliæ expoſitiones de aliis.
a Ezech. 1. & 10. pſ. 79. 2. & 98. 1.

Sic vero Angeli *currus Dei* dicentur, quum & dicatur Deus *ſedere ſuper Cherubim* a, quatuor perſonarum, ut loquitur Hieronymus, leonis, hominis, vituli ſeu bovis, aquilæ: ſive quidam de his quatuor in eodem Cherub. fuerit, facies hominis; alæ aquilæ; juba leonis, pedes vituli; ſive diſtinctæ animalium integrorum formæ: qua de re Pradus noſter in Ezechielem, ubi primum tenet. Hilarius de Angelis exponit, & contra Judæos legem eorum datam: eumdem vero illorum, & noſtrum Deum. Cyrillus Alexandrinus b, Angelos hìc notatos affirmat, cum quibus & deſcenſurus ſit Chriſtus in judicium, tamquam in curru. Confirmat id alibi c Hieronymus exemplis currus Eliæ d, currum Eliſæi e, & iſtorum in hoc Pſalmo: denotari autem illa ratione Deum ut victorem, ac triumphantem. Conſentit Novatianus f, exemplo item Cherubim, ut ſit mundus currus, is autem regatur à Deo per Angelos. Præterea Procopius in cap. ultimum Eſaiæ. Dionyſius g item Eliſæi plurimos illos currus ait fuiſſe Angelos. Hìc ipſo loco Chaldæus interpretatur de Angelis in Sina. Eodem videtur Paulus alludere h, (Acceſſiſtis, inquit, ad montem, & multorum millium Angelorum frequentiam.) Theodoretus, & Euthymius exponunt de multitudine longè majore Sanctorum, quibus abundat Sanctum, ideſt, Eccleſia, quam Sina; hoc eſt, Synagoga. *Vidit Joannes* i *turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat*. Hi ſunt, ait Euthymius, qui priùs k, juſſi ſunt iter *aſcendenti ſuper occaſum* facere: & ſunt currus Dei, quicumque Fidei habenas ſuſceperunt, & *ſuave jugum* Chriſti l; eumque aſcenſorem, ac aurigam habent. Eadem opinio Auguſtini de Sanctis, qui portando Deum m, ſunt quodammodo *currus ejus*, & ſunt lætantes quia *ſpe gaudentes* n, dum inter tribulationes Dominus eſt eis per gratiam ſuam. Caſſiodorus, Beda, & plurimi ſoliti Auguſtinum ſequi, & in hoc ſequuntur. Rurſum Cyrillus o, eamdem iſtam tradit expoſitionem: innumeros enim fuiſſe qui cervices mentium Salvatoris jugo ſubjicerent, & ubique terrarum gloriam ejus circumferrent, & verbum veritatis rectè tractarent, ac velut totam terram equeſtri virtute ſubigerent. Sed Beda reſtringit ad Prædicatores qui portant ubique nomen Dei, & Deum ipſum. Clemens Romanus p, innuit de multitudine Prædeſtinatorum, & ſalvandorum in nova lege, præ paucitate illorum, qui pertinebant ad veterem. Hoc ſenſu accipit illud ex alio Pſalmo q: *Cadent à latere tuo mille, & decem millia à dextris tuis*: ita ut uterque numerus ſit de Electis. Alii, ut Lyranus, & Carthuſianus, Janſenius, Vatablus, Genebrardus, volunt hìc Angelos invitari ad deferendum Chriſto aſcendenti conſortium, quoniam ſubditur: *Aſcendiſti in altum*: ſed exemplo eorumdem aſſiſtentium Deo, quando legem dedit, ſit ut ſcriptum eſt r: *Dominus de Sinai venit*, &c. & cum eo Sanctorum millia. Eamdem ſequitur ſententiam Cyrillus ſ, Jeroſolymitanus, & Diogo Cardinalis t, hoſque etiam dici poſſe *equos*, & *quadrigam*, de quibus Habacuc u Iſidorus x favet, comparans cum curru regio, qui datus eſt Joſepho à rege Ægypti y.

b lib. 5. in Eſaiam.
c in c. 66. Eſaiæ.
d 4. Reg. 2. 11
e 4. Reg. 6. 17
f De Trinit. c. 8 apud Tertull.
g Cœl. Hierar. c. 15.
h Heb. 12. 22
i Apoc. 7. 9.
k verſ. 5.
l Mat. 11.
m 1. Cor. 6. 20
n Rom. 12. 12
o in Hab. 3. v. 50.
p 5. Conſtit. c. 14.
q pſ. 90. 7.
r Deut. 33. 2.
ſ Catech. 14.
t Serm. de Sacra. Domin. paſſ.
u cap. 3. 8.
x in Gen. c. 30
y Gen. 41. 43

Antiquus curruum uſus Arcæ Dei forma.
z Act. 8. 28.
a 2. de Rer. Invent. c. 12.
b 3. Reg. 4. 21 pſ. 25. 8.

Currus Dei.) Alias z docui antiquiorem currus uſum eſſe, quam quem Polydorus a, aſſignat. Deus in Arca Teſtamenti, quæ ſolet vocari *gloria ejus*, & *pulchritudo virtuſque* b, ſedebat equitantis in morem. Erat enim Arcæ forma lectica tecta cum ſella Cherubim ſiquidem à lateribus Arcæ propitiatorium, quod erat ceu ſcabellum Dei, manibus ſuſtinebant, & alis binis invicem extenſis, atque contextis videbantur formare ſolium ſupra propitiatorium, quod Arcæ, quam tabula alia tegebat, ſupernè imminebat: Ibi Deus reſponſa dando ſedere cenſebatur. In deſerto, ad itineris commoditatem, non erat Arca major cubitis duobus & ſemis: quando autem Jeroſolymis extructum eſt templum, loco duorum Cherubim, quæ dici poſſet biga, facti ſunt quatuor, veluti quadriga, ut circa illud Dei ſolium ſtaret, & pro lectica vehiculum, ſive plauſtrum, quod Arcæ ſubjiceretur, conſtans rotis, ſeu pedibus, qui ſucceſſerunt tabulæ, quam Arca ſub ſe priùs habebat, cui erant intus incruſtatæ, volæ quaternæ, pedeſve quibus elevabatur à terra. Vocatur hæc quadriga Cherubim, in libro primo Paralipomenon c Hebraicè מרכבה *marchabah*. De hac re tota Pradus noſter, docens etiam eamdem eſſe viſionem Ezechiæ d, Eſaiæ e, Joannis f, Danielis g, & Moſis h. Hæc ultima ad rem præſentem facit, confirmaturque ex prioribus verbis i: *Qui aſcendit ſuper occaſum*, & ex ſequentibus: *Super* k *cœlum cœli ad Orientem*: Item *Viderunt* l, *ingreſſus tuos Deus*, ideſt, pompam triumphalem in Sinai, ingreſſus Dei mei, & Regis mei, qui eſt in Sancto, ideſt, qualis in Sanctuario eſt apparatus triumphi; tunc viſus eſt: Præterea ex alio Pſalmo m: *Vox tonitrui tui in rota*, ideſt, rotis Arcæ, qui eſt currus tuus, edidiſti tantum ſtridorem, ut hoſtes exanimarentur; & vox fuit illa, de qua ibidem n: *Vocem dederunt nubes*, ideſt, emiſerunt fulgura, & tonitrua, grandines, &c. *Etenim* o *ſagittæ tuæ tranſeunt*, ideſt, illa quæ modo dixi, quaſi de loſio Arcæ ejaculata.

c cap. 28. 18
d c. 1. & 10.
e cap. 6
f cap. 4
g cap. 7
h Exod. 24
i verſ. 5
k verſ. 34
l verſ. 25
m pſ. 76. 17
n verſ. 18
o verſ. 17

Gentiles, præſertim Poetæ, vectationem iſtam Dei, æmulati videntur, in ſuo Jove, Apolline, Mercurio, & aliis: cujus fabulæ in Hiſtoria Regum p, extat teſtimonium, quum Joſias abſtuliſſe narratur è templo equos, quos dederant Soli Reges Judæ, atque Solis currus igni combuſſiſſe. Appellat Philo, ut Eugubinus refert, cœlum *volucrem Dei currum* πτηνὸν ἅρμα τὸν σύμπαντα οὐρανὸν, quem ipſe currum, ἡνιοχεῖ quaſi *habenis regit*, ſicut & κυβερνήτης dicitur *gubernatio* propriè à navibus.

p lib. 4. Reg. c. 23. 11

Decem millibus multiplex.) רבתים *ribbothaim*: Chaldæus ponens *currus* pluraliter vertit, *Bina myriades ignis ardentis*, תרין רבבן דנור דליק *theren ribbevan denur delik*. Hieronymus, *Innumerabilis*. Pſalterium Vaticanum & Ambroſianum, *Decem millibus multiplex*. Pagninus, Cajetanus, Vatablus, (qui *equitatum* legit) *Duæ myriades*, ſeu. *Biſdena millia*. Felix, *Centena millia*. Alii, *Myriadum*. Græcè eſt, Μυριοπλάσιον, quod optimè reddidit Interpres, & dici quoque poſſet: *Decies millecuplex*, velut ait Auguſtinus, *Decies millies multiplex*, ſeu *Decem millium*, ſeu *denum millium multiplex*, quoniam *mille* apud Græcos, inquit χίλια dicuntur, μυριάδες autem *plura dena millia*, μυριάς quippe una *decem millia* ſunt. Vox Hebræa dualis numeri idem valet, ſiquidem רבות *ribboth*, ſignificat *decem millia*, ſicut & רבבה *rebabbah*, immò & in plurali רבבות *rebaboth* q. Sed aliquando reddit Interpres *multitudinem*, ut *Revertere Domine ad multitudinem exercitus Iſrael* r. Sunt namque nomina iſta à רבב *rabab*, *multiplicavit*, & רב *rab*, *multus*, Ut propterea hìc etiam rectè Hieronymus expoſuerit, *innumerabilis*, qui præterea in Daniele ſ רבאות *ribbaoth*, *multa millia* vertit. Novatianus t legit, *Decies millies multiplicatus*, ideſt, inquit, numerus infinitus, immenſus. Apud eumdem Danielem u Chaldaicis vocabulis legitur, רבו רבון *ribbo*, *ribbon*, quod propriè eſſet, *Decem millia*, *decem millium*, quoniam ſingularis & pluralis eadem ſignificatio ut מאה *meah*, & מאות *meoth*, *centum*. Sic vero locum illum legit Dionyſius x, nempe *Decies mille dena millia*: & Auguſtinus y, idemque valet quod Tertullianus z, exprimit, *Millies centena millia*, necnon Juſtinus a. Sed Hieron. dixit *centena millia*. At in prioribus verbis ejuſdem Danielis, quod habemus, *Millia millium*, iſti iidem habent. *Decies centies centena millia*. Quo pacto major exprimeretur numerus miniſtrantium Angelorum, quam adſtantium; Et hos vero mitti ac miniſtrare, bene probat Ribera b, & diſputant Vaſquez c, atque Valentia d, quum ſecus tamen videatur nonnullis, ut nempe in ordinibus nobilioribus major ſit multitudo, ſive ſpecie differant omnes, ſive in eadem ſpecie plures numero reperiantur: & ita ſecundùm verſionem noſtram eſſe colligatur, ſicut & Dionyſius contendit.

q 1. Reg. 18. 8
r Num. 10. 36
ſ l. de Trin. c. 8
t c. 11. 1
u c. 7. 10
x c. 10 Cœl. Hier.
y 2 de Trin. cap. 18
z Contra Prax. c. 3
a Contr. Tryphon.
b In c. 1. Ep. ad Heb. n. 93
c P.P. Diſp. 144
d P.P. diſp. 18. qu. 6

Denique quod ad Angelos pertinet, eorum eſt infinitus quidam numerus, ut paſſim docent omnes, & indicat

Angelorum infinitus numerus.

Job

a cap. 25. 3. b Heb. 12. 22. c Apoc. 5. 11. d Matt. 26. e 4. Reg. 6. 16. 17. f De celeſt. hier. c. 14. g 17. Moral. cap. 9. h 4. Revel. 9. 11.

Job *a*, Paulus *b*, Joannes *c*, Chriſtus ipſe *d*, & Eliſæus *e*, ac diſertè traditis, qui de Angelis exactiſſimè diſſerit Dionyſius *f*, quem aliis omiſſis Gregorius *g*, imitatus: Numerus, inquit, ſupernorum civium infinitus eſt, & definitus exprimitur, ut qui Deo eſt numerabilis, eſſe hominibus innumerabilis demonſtretur. Scribit S. Birgitta *h* revelatum pro unoquoque homine pluſquam decem Angelos creatos eſſe. Ratio ſolet aſſignari, ut quemadmodum cœli magnitudine vincunt alia corpora, ſic numero ſuperent Angeli res omnes corporeas; tum etiam quia ſingulis hominibus aſſignati creduntur Angeli ſinguli, diſtinctique, & hi ex infimo ordine. Quocirca numeri hic expreſſi denotant ſine certo numero multitudinem, quæ interdum etiam ſignificatur per decem, vel centum, vel mille, tam à ſacris, quam à profanis Auctoribus, qua de re præter alios, Bongus in opere de Myſteriis numerorum.

i In c. ult. Eſ. k Ibid. l in Theſaur. Ling. ſancta m ibid. n cap. 6. 2. o Iſid. 6. etymol. c. 19. & 1 officio c 7. Alcuin. de Div. off. c. de celebr. Miſſ. Raban. 1. de Inſt. Cl. ric. c. 23. p Georg. in vita Chryſ. Socr. 6. Hiſt. cap. 8. Tripar. l. 10. cap. 9.

Millia lætantium.) Chaldæus, *Duo millia Angelorum ducunt eos.* Hebræus, שנאן *ſchineam.* Hieronymus, *Abundantium*, & Curterius Interpres Procopii, dum hic *i* locum præſentem Græcè citat, *Exuberantium.* At Hervetus vertens Cyrillum *k*, eodem loco utentem: *Diligentium.* Pagninus, *Millia duplicata.* Vatablus, *Multa millia Angelorum.* Cajetanus jungendo cum præcedentibus: *Duæ myriades millium Angelorum.* Nonnulli *l*, *Millia diverſa.* Quidam *m*, *Millia currium falcatorum.* Alii apud Vatablum: *Millia ſecunditatis*: ideſt, quæ ſtatuuntur ſecundo loco, vel acie. Rabbi Salomon, & Eugubinus: *Millia alternantium*, nempe Angelorum viciſſim cantantium. Celebrari divinas laudes carmine à Cœlitibus, & Gentiles profitentur. Recitat ex Porphyrio Eugubinus oraculum, in quo id habetur. Platonem præterea, qui Jovem facit obambulantem in quadriga per cœlum, comitantibus eum Divis. Alternatio vero in cantu eſt apud Eſaiam *n*: unde tradunt nonnulli *o*, Antiphonæ originem, ſignificat enim antiphona vocem reciprocam, duobus choris alternatim pſallentibus ordine commutato, quaſi dic *s* *De uno ad unum.* Sed & Ignatium fuerunt Angelos vidiſſe, audiſſeque Trinitatem alterna decantantes vice, ideoque formam illam ita canendi tradidiſſe Antiochenis, indeque per Orientem propagatam *p*. Vox Hebr. שנאן *ſchinean*, ut derivatur à שנא *ſchana*, vel שנה *ſchanah*, *mutavit*, *iteravit*, *duplicavit*, ſignificat *duplicationem*, ſeu *duplionem*, vel *alternationem* aut à שנן *ſchanam*, *acuit*, *currum falcatum.* Sed Rabbi Kimhi, & alii, ait eſſe genus quoddam Angelorum. Septuaginta vertunt, εὐθηνούντων, quos Hieronymus in interpretatione ſua ex Hebræo ſequi mihi videtur, potiùs quam textum Hebræum, dum ut dixi, reddit, *abundantium*, cui æquivalet, *exuberantium*, quo uſum quoque Procopii tranſlatorem Curterium, monui; eſt enim εὐθηνέω, *proſpera fortuna ſucceſſibuſque utor*, *bona habeo*, *vigeo*, *exubero*, *gliſco gaudio*, *hilariter vivo lætor.* Quum tam multa ſignificet Græcum verbum, Interpretis noſtri multo aptior videtur verſio: nec enim de Angelis intelligendo ſtipantibus triumphantem Deū in quadriga, prædicari quid meliùs potuit, quàm lætitia geſtire, & lætis celebrare laudibus triumphum. Hoc quia vice faciunt alterna, indicavit Hebræa vox שנאן *ſchenean*, ut dixi, potiùs quam ordinem ſecundum, & aciem, aut duplum numerum, aut currus falcatos. Hieronymus non abluſit à ſenſu, quoniam ſoli abundantes, & proſperè agentes, ac beati Angeli læti ſunt, & Deo canunt encomia. Suſpicari quoque poſſemus juxta unam notionem vocabuli ejuſdem Hebræi pro duplicato, vertere Hieronymum voluiſſe, *abundantium*: nam *duplicia* dicit Scriptura pro *multis*, & copioſis, ut argentum *q*, veſtes *r*, &c. Soli vero, ut modo dicebam abundantes beatitudine lætantur, & læta decantant.

Divinas laudes à cœlitib. carmine celebrari. Niceph. 15. Hiſt. c. 8. Valfer. De Rebus Eccl. c. 28. Radul. de Can. obſerv. prop. 12. Amalar. 4. off. Eccl. c. 8. Antiphonæ originem unde trahant nonnulli. Ignatii viſio & forma canendi ab eodem tradita Antiochenis. Duplicia pro multis. q Gen. 43. 12. r Prov. 31. 21.

Dominus in eis.) Chaldæus: *Majeſtas Domini quieſcit ſuper illos ſuper montem Sinai in ſanctitate*, nempe quieſcit ſuper millia lætantium Angelorum. Sedet enim ſuper Cherubin, & unus ordo eſt Thronorum, quaſi ſuper eos ſedeat Deus. Sed quidam, ut etiam Pſalterium Vaticanum, & Ambroſianum, efficiunt unam ſententiam cum ſequentibus: *Dominus in illis in Sina in ſancto aſcendit in altum*: quaſi ſub typo montis ſancti Sina, ubi lex data eſt in diſpoſitione Angelorum *ſ*, denotetur aſcenſus Chriſti in cœlum, comitantibus Angelis. Alii, ut Genebrardus, ſupplendo (כ) *caph* ſimilitudinis, explicant, quod idem Dominus eſt cum eis in ſancto monte Sion, ſicut olim fuit in monte Sinai, vel per aſyntheton, quod Dominus cum eis in Sinai, & in ſancto monte Sion: in utraque nimirum Eccleſia, tum vetere, quæ per *Sinai* adumbratur: tum nova, quæ per *Sion*, qui idcirco peculiariter vocatur *ſanctus*: quamvis hoc etiam nomine appelletur à Petro *t*, is, in quo traſfiguratus eſt Chriſtus *u*.

Per Sinai vetus Eccleſia adumbrata per Sion nova. t 2. Ep. 1. 18. u Mat. 17. 1. & ſeq.

In Sina.) Aliquando *Sinai*, ut ſuperiùs, ubi Græcè erat Σινά: hic autem eſt in Complutenſibus Regiis, aliiſque codicibus Σινᾶν, poſito *y*, in fine, propter primam litteram vocalem ſequentis dictionis ἐν. Sed in Bibliis emendatis habetur hic etiam Σινά, Hebraicè ſemper mons dicuntur סיני *Sinai*, deſertum verò סין *ſin*, quod erat circa montem. Latinus Interpres nomen hunc *Sina* vocat, nunc *Sinai*. Antea dixi, *Sina* סנה *ſeneh*, *rebus*. Auguſtinus exponit *mandatum*, & *menſuram*.

In ſancto.) Alii vertunt, *in ſanctitate.* Primo modo eſt epithetum *Sion*, vel etiam *Sina* juxta nonnullos, ſed melius illud: quod pertinet, ut ſumatur pro templo, quod ibi erat. Secundo modo ſignificat Deum aut demonſtraſſe ſanctitatem ſuam in Sina, legem dando, cum tot ſignorum & prodigiorum apparatu: aut etiam ſignificat eumdem illum montem Sion ſanctum præter templum. Hoc ſecundum verius: ſed adhuc ita, ut Eccleſiæ noſtræ typus fuerit, quæ in Sion quoque coaluit, vel etiam cœli, ubi laudatur à Sanctis ſuis Deus.

Verſ. 19.) Aſcendiſti in altum, cepiſti captivitatem: accepiſti dona in hominibus:
Etenim non credentes, inhabitare Dominum Deum.

Hic præmoneo quod antè potueram adverſum ſextum & decimum quintum, aliam eſſe verſuum partitionem in officio Eccleſiaſticæ, aliam in Biblia. In his habita ratio partitionis Hebraicè & Græcè. Illam non mihi conſtat quis primus inſtituerit. nam de partitione quæ in Bibliis eſt, teſtis Hieronymus *x* eſt, eam ſe vidiſſe in Hebraicis. Satis porro conſtat non pari dictionum numero verſus conſtare, aut ſyllabarum apud Hebræos, etiam in Pſalmis: de quorum Pſalmorum metro nil dum certi compertum puto: ſicut conſtabant apud Græcos, Latinos. Nam verbi gratia, Auguſtinus *y*, ut verſum unum citat, in quo ſunt ſex dictiones *z*: *Populus ejus, & oves paſcuæ ejus*: duos, in quibus duodecim: *Quot a ſunt dies ſervi tui, quando facies de perſequentibus me judicium?* Tres, in quibus octodecim: *Laudent b nomen ejus in choro, in tympano, & pſalterio pſallant ei, quia beneplacitum eſt Domino in populo ſuo.* Hebræi profitentur ſe hac in re Traditionem ſequi ab Eſdra, viriſque Synagogæ magnæ acceptam. Lege Sixtum *c*.

x Præfat. in Par. & Eſ. Non pari dictionum numera aut ſyllabarum verſus conſtãtes apud Hebręos De Pſalmorum metro nil dum certi compertum y in ſpeculo Scripto. z pſ. 99. 3. a pſ. 118. 84. b pſ. 149. 3. 4. c 3 Bibliot. Methodo 4. de Partiou.

Jam vero verſiculi præſentis ſenſus eſt, per Apoſtrophen ad Chriſtum, aſcendiſſe ipſum in cœlum cum triumpho, & Angelorum comitatu, ſicut olim & in Sinai, & in Sion iiſdem honorificè ſeptus erat, quando ex humili Ægypto Dux ipſe populi ſui aſcendit, captivos hoſtes Ægyptios, marique mergens: Suos verò illos Hebræos, antea velut Ægyptiorum captivos, deduxit, afficiens beneficio libertatis cum tot aliis mirificis donis, nec non cum direptis rebus Ægyptiorum *d*.

Elias Cretenſis *e* explicat de aſcenſu Chriſti in crucem, juxta illud *f*: *Quum exaltatus fuero à terra*, &c. quia tunc profligavit, delevitque hujus ſæculi principem ab hujus tyrannide captivos abducens, & eumdem lancea crucis confodiens, atque opprimens. Idem habet Dorothæus *g*.

d Ex. 12. & 13. & 14. e In orat. 3. Nazian. f Ioan. 12. 32. g Doctr. 22.

Aſcendiſti in altum.] Complutenſes, ac Regii Codices Græci aliique ἀνέβη εἰς ὕψος. Quomodo etiam legit Auguſt. *h*, Ἀνέβη εἰς ὕψος καὶ ᾐχμαλώτευσεν αἰχμαλωσίαν ἔδωκε δόματα τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων: *Aſcendit in altum, captivavit captivitatem, dedit dona filiis hominum.* Eodem fere modo Pſalt: Arabicum Romæ editum. Hilarius: *In ſancto aſcendit in altum, cepit captivitatem*: Alias: *captivam cepit*, &c. *dedit dona hominibus*

h in Tryphonem.

nibus. Sic verò Pſalterium Vatican. & Ambroſian. jungunt: *In ſancto aſcendens, captivam duxit captivitatem*, quod explicat Hilarius. Ut qui erat in Sina, idem aſcendit in ſancto, ideſt, in Chriſto, in quo fuit forma hominis, & vocatur *Sanctus a*, & ſeſe hominem ex mortuis revehens in cœleſtibus, accepit eos, qui à Diabolo erant capti, quos & ad pulchritudinem domus *ſpolia diviſit b*. In Epiſtola ad Epheſios *c* ſic eſt: *Aſcendens in altum, captivam duxit captivitatem, dedit bona hominibus.* Ad eumdem modum ſæpiùs legunt Patres in ſuis Tractatibus, & Sermonibus ut Ambroſius, Maximus, Gregor. qui Davidem citantes, utuntur tamen verbis prout ſunt apud Paulum.

a Luc. 1. 35. c 4. 34. b Luc. 18. 22. c c. 4. 8.

Aſcendiſti.) Sic Hebr. & Chald. in ſecunda perſona: tamen retuli ex Juſtino ἀνέβη, in tertia & ex Hilario, *aſcendit*, & ex Paulo, *aſcendens*, ἀναβὰς, vel *aſcendendo*, vel *quum aſcendiſſet*, in tertia. Paulus ſcripſit potiùs ſenſum quam verba. Athanaſius *d* legit: *Aſcendens in altum, captivam duxiſti captivitatem.*

d q. 1. 14. ad Antiochum.

In altum.) Chaldaicè, לרקיעא *lirkibba*, *In firmamentum.* Rectè, propter aſcenſionem Chriſti, licèt fuerit ultra firmamentum, uſque ad ultimum empyreum cœlum. Tertullianus *e*: *Aſcendit in ſublimitatem*, ideſt, inquit, in cœlum. Arnobius & Euthymius intelligunt etiam de cruce, tunc enim omnia *exaltatus traxit f.* Alii de aſcenſu ex Ægypto, quæ depreſſior erat: quodammodo de aſcenſu ſuper arcum triumphalem, hoc eſt, ſuper Arcam. Cui inſidere videbatur Deus, vel quod Deus in curru ſuo divino omnia inambulans, victoriam retulerit de hoſtibus profligatis, Rabbi Kimhi oppoſito prorſus modo exponit, *aſcenſum* iſtum denotare permiſſionem Dei, ut Hebræi abducerentur ab Ægyptiis, *accepta dona*, ablatam ab iiſdem beneficentiam ipſius. Cajetanus de Moſe, qui accepta captivitate, ideſt, reductis captivis Hebræis de Ægypto, aſcendit in altum montem Sina, ubi dona accepit divina in homine, & legem cum aliis prærogativis. Quæ ipſa typus dictæ aſcenſionis Chriſti in cœlum. Vatablus, de officio vindicis, & de victoria contra hoſtes populi: hoc enim eſſe *aſcendere*, *captivo capere*, ideſt, facere, poſtea *accipere dona* in illis, ideſt, efficere, ut tributum pendant, vel ſpolia ipſa hoſtium recipere, dedentium ſe.

e 5. Contra Marc. c. 14. f Io. 12. 32.

Cepiſti captivitatem.) שביתה *ſchabicha*, *Reverti feciſti*, vel, *Duxiſti captivitatem.* Auguſtinus, *Captivaſti captivitatem.* Alii, *Captivam cepiſti*, vel *duxiſti captivitatem*, vel, *Prædam prædatus es.* Septuaginta, & Paulus in tertia perſona, ᾐχμαλώτευσεν αἰχμαλωσίαν. Quod eſt, vel eos qui captivi erant, captivos reddere, ideſt, recuperare, ſibi & afferre, ut ex tyrannica ſervitute erepti, liberam Deo ſerviant, ſervitutem: vel, hoſtes ipſos debellare, & punire, ac velut in triumphum ducere. Utrumque contigit in liberatione populi de Ægypto, quia Ægyptii puniti ſunt, & Hebræi in libertatem filiorum Dei aſſerti. Sed & Chriſtus aſcendendo in cœlum, Patres qui detinebantur in limbo, reduxit, Dæmones vicit, ex eorum poteſtate viventes quoque peccatores eripuit. Hoc indicavit latiùs Paulus citata Epiſtola ad Epheſios, & docent Interpretes ejuſdem ac præſentis loci, & quem dixi Athanaſius. Ambroſius *g*, autem, vel Maximus, & Gregorius *h*, & Auguſtinus *i*, humanam totam naturam, ac nominatìm carnem, prout cœlis illata eſt per Chriſtum illuc aſcendentem, explicant dici *captivam captivitatem*: naturam enim humanam & Chriſti ipſius, prout ejus veram habebat rationem, per quamdam videlicet denominationem Diaboli priùs captivam, factam eſſe Chriſti captivam Deique, nec ut in aliis triumphis fit, præceſſiſſe ante triumphantem, ſed comitatam, immo evexiſſe quodammodo Chriſtum ipſum, ita ut ipſa captivitas portaretur, & portaret.

g Ser. in feriaz. Pentec. h Hom. 29. in Evang. i To. 4. Tract. de eſſen. Divinitatis

Tertullianus *k*, exponit mortem à Chriſto devictam, vel humanam ſervitutem vindicatam: vel arma ſuppeditata, & vincula, quibus quodammodo coſtringerentur peccata *l*. Ambroſius *m*, iterum triumphales evacuatæ mortis exuvias, quas Chriſtus revexit, ſimulque libertatem, qua nos ipſos hic donavit: quia enim injuria Diaboli, ſcilicet Chriſto illata in Paſſione, omnes amiſerat quos tenebat *n*, in ſe recurrentem captivam factam eſſe ipſam captivitatem, jam Belial addictam, de qua ſub nomine poteſtatis Chriſtus allocutus eſt Paulum *o*, ſed Chriſto, cui ſervire libertas eſt: *Qui enim in Domino vocatus eſt ſervus, libertus eſt Domini.* Hieronymus *p* genus humanum ait, totum captivum ante à Diabolo, & Dæmonibus, reductum à Chriſto, illud reſtituendo & donando ſibi ipſi, ac liberum reddendo, hacque ratione dando dona *q*: ſed & ſimul tunc *captivam* dici *captivitatem* alia meliore captivitate, nimirum ſub Deo: & quodammodo eſt *capta captivitas*, inquit *r*, reducendo in excelſum, qui antè capti fuerant in perditionem, dum per ſecundam captivitatem, qui priùs capti fuerant, liberantur. Hinc fieri notat, ut vocemur *hæreditas*, & *ſors Dei*, quoniam de alia poteſtate tranſmigramus ad aliam, de permiſſa vel uſurpata Dæmonum, ad propriam Dei. Auctor Operis Imperfecti in Matthæum, * confirmat illa ſimilitudine *fortis armati*, quem fortior vicit *ſ*, & *diripit vaſa ejus.* Sic enim *captivos* dici impios quantum ad Diabolum, poſtea quantum ad Chriſtum. Juſtinus *t* *duci captivitatem* intelligit liberari, & quidem ab errore. Glorioſè vocare ſe Paulus ſolet *vinctum Jeſu Chriſti*, tametſi loquatur de vinculis externis, multo magis de internis intelligens ob beneficia, quibus erat illi devinctus. Familiari ſermone uſurpamus nos *vinctos* cuipiam, *obligatos*, *devinctos*, *mancipia*, &c. cujus videlicet magna ſunt in nos promerita.

k 5. Contra Marcionem, cap. 8. Tertulliani & aliorum expoſitio. l ibid. c. 18. m 1. de Spiritu ſanct. c. 5. n Act. 26. 18. o 1. Cor. 7. 22. p in c. 53. Eſ. q Item in c. 32. Ezech. & in c. 2. Mich. & in c. Nahum. r in c. 1. Ep. ad Epheſ. * Hom. 20. ſ Luc. 11. 21. 22. t In Tryphonem.

Itaque ſenſus eſſe poſſet, Chriſtum, quando aſcendit, licèt abeſſet corpore, omnes tamen ſibi devinctos reliquiſſe, & omnium ſecum corda dulcibus ligata funiculis traxiſſe. Teſtimonio fuit gaudium, quod mox ab ejus aſcenſione ſenſerunt, juge in pia opera ſtudium, & quod attinet ad Chriſtum; brevi ad eos miſſum Spiritus ſancti donum. Sed una jungi debent, quæ dixi, cum citatis Auctoribus de recuperata à Chriſto & evecta in cœlum natura noſtra, dando jus cunctis aſcendendi, quo aſcendebat propria ipſius Humanitas: præterea proprio quodam tunc modo, quum aſcenderet, reſtituta ſpiritualis libertas, & nova impoſita collo noſtro catena jugumque novum divinæ ſervitutis. Legendus etiam Auguſt. *u*, alibi, & Ambr. *x*, Leo *y*, Proſper *z*. Concilium vero Conſtantinopolitanum ſub Agathone Papa *a*; *captivitatem* iſtam interpretatur de captivitatis tyranno, quaſi velit intelligere diabolum à Chriſto triumphatum. Epiſcopi præterea quinque ſcribentes ad Innocentium Papam Primum; hinc argumentantur quod non ſolùm naturæ donum ſed etiam gratia eſt per Chriſtum. Item Concilium Arauſicanum *b* colligit, quod inde habet quicumque aliquid habet.

u Ser. 185. de tempore. x hom. 62. y ſerm. 2. de Pentec. z 3. par. de præd. a c. 31. Non ſolum naturæ donum, ſed etiam gratiã eſſe per Chriſtum argumentatio. b Act. 8. c. 15.

Captivitatem.) *Captivos.* Sic in Deuteronomio *c*, ubi eſt: *Captivoſque duxeris, & videris in numero captivorum mulierem pulchram*, Hebrææ, & Septuaginta, habent, *Captivaveris captivitatem*: & 2. Paralipomenon *d*, *Reducite captivos quos adduxiſtis de fratribus veſtris.* In aliis editionibus, *Reducite captivitatem, quam captivam duxiſtis.*

c c. 22. 10. d c. 28. 11.

Accepiſti dona in hominibus.) Omiſſa interpretatione, ut *accipere* ſit auferre, (לקח *lakach* enim eſt quoque *prædari*) ſive cum Rabbi Kimhi ab Hebræis ipſis, permiſſis ire in captivitatem Babylonicam, ſive à Diabolo qui privatus eſt captivis quos tenebat, & donis ſive ſpoliis: vel cum Cajetano, de lege, quam Moſes accepit: quoniam Paulus *accipere* intellexit dare. Variam iſtam lectionem, ut inquam pro *accipere* ſit dare, ſic Auguſtinus componit hic & alibi *e*, ut quæ Paulus dediſſe dicit Chriſtum dona, dixerit David accepiſſe: illud, quatenus auctor erat donorum, ut Deus, & caput noſtrum: hoc, prout eſt in membris ſuis, ſicque accepiſſe in terra, dediſſe de cœlo. Plures alii volunt accepiſſe Humanitatem noſtram, & animas limbi, dediſſe Spiritum ſanctum. Theodoretus, ac Euthymius, accepiſſe, & accipere ſolere ab accedentibus, fidem, & gratiarum actionem, dare multiplicia chariſmatum dona. Quamquam & *fidem donum Dei* eſt *f*. Theophylactus *g*, dare ſua dona, accipere miniſterium, & opera. Hieronymus *h*, quæ acceperat à Patre prius, completa aſcenſione dediſſe. Alii ſtatim ut miſit, deditque Spiritum ſanctum, accepiſſet tot millia hominum, quæ convertit Petrus *i*. Favet Hilarius loquens de Gentibus, juxta illud *k*: *Dabo tibi Gentes*, &c. Janſenius, ſignificari à Paulo, quod Deus non accipit dona ab hominibus,

e 15. de Trinitate, c. 29. f Eph. 2. 18. g In c. 4. ep. ad Epheſ. h ibid. i Act. 2. & 4. k Pſ. 2. 8.